

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการในกลุ่มน้ำชี

โดย ดร.ชินศักดิ์ สุวรรณอัจฉริย

กันยายน 2546

คำนำ

การศึกษาวิจัยเรื่อง“เศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการในลุ่มน้ำชี” เป็นการศึกษาประวัติศาสตร์สังคมวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อคลี่คลายปรากฏการณ์เศรษฐกิจไม่เป็นทางการ และองค์การเครือข่ายทางสังคมของเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการว่า มีการวิวัฒนาการอย่างไร เพื่อนำไปสู่ความเข้าใจ ความสามารถในการปรับตัวของคนในลุ่มน้ำชีในอดีตถึงปัจจุบัน ว่า ได้สร้างวัฒนธรรมของตนเองขึ้นมาอย่างไร ในขณะที่เดียวกันทำไมเศรษฐกิจไม่เป็นทางการ กลายเป็นยุทธศาสตร์การเอาตัวรอดของกลุ่มชาติพันธุ์ในลุ่มน้ำชี(หลง) โดยศึกษาเครือข่ายทางสังคมผ่านเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการในอดีตและปัจจุบันว่า ได้สร้างความสามารถในการปรับตัวของคนต่อระบบพื้นที่ที่ท้าทายกันอย่างไร รวมทั้งความสัมพันธ์เครือข่ายทางสังคมในรูปแบบต่างๆ ระหว่างพื้นที่ทางวัฒนธรรมท้องถิ่นของตนเอง มีส่วนต่อการกำหนดระเบียบการของท้องถิ่นขึ้นมาอย่างไรจากอดีตถึงปัจจุบัน ศึกษาการปรับตัวในรูปแบบใหม่คือ ความสัมพันธ์ระบบตลาดว่าได้สร้างความคิด จิตสำนึกและยุทธศาสตร์ของตนเองอย่างไร มีความสามารถรักษาสังคมวัฒนธรรมของตนเองไว้อย่างไร เพื่อเสนอเป็นแนวทางการกำหนดการตัดสินใจที่มีเหตุผลและข้อมูลที่ไม่มีความเสี่ยง แก่กลุ่มคนชาติพันธุ์ในลุ่มน้ำชี ได้กำหนดอนาคตและเลือกเส้นทางชีวิตเศรษฐกิจของตนเอง

การศึกษาวิจัยเรื่อง“เศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการในลุ่มน้ำชี”ตามที่ปรากฏในรายงานฉบับนี้ประกอบด้วยส่วนสำคัญ5ส่วนคือ

ส่วนที่1.แนะนำพื้นที่ทางวัฒนธรรมในลุ่มน้ำชี(หลง): การกำหนดอาณาบริเวณการศึกษา ศูนย์กลางทางวัฒนธรรม และอาณาบริเวณจิตวิทยาทางสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์

ส่วนที่2.การเกิดขึ้นมาของเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการ: ข้อจำกัดทางธรรมชาติของวัฒนธรรมลุ่มน้ำชี(หลง) การปรับตัวในยุทธศาสตร์เพื่อการอยู่รอด ความสามารถในการกิจกรรมของคนในพื้นที่ทางวัฒนธรรม การปรับตัวในระบบตลาด

ส่วนที่3. สังคมวัฒนธรรมของเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการในลุ่มน้ำชี:การจัดระบบองค์กรสังคมในพื้นที่ สังคมวัฒนธรรมบ้านทุ่ง เศรษฐกิจการให้+การแบ่งปัน+การระดมแรงงาน การพึ่งพาความสัมพันธ์ระบบตลาด การปรับตัวขององค์กรระบบสังคมกับสถาบันตลาด

ส่วนที่4. พื้นที่องค์กรเครือข่ายในท้องถิ่น: องค์กรเครือข่ายในท้องถิ่น การสนับสนุนช่องทางในการระดมทรัพยากร พื้นที่เครือข่ายเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการในปัจจุบัน

ส่วนที่5. นัยและรูปแบบเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการ:ทรัพยากรส่วนสำรองที่สองนอกกระบบตลาด โชนแรงงานการผลิตที่ไม่เป็นทางการ

การศึกษาวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้รับความช่วยเหลือสนับสนุนเป็นอย่างดี จากชาวบ้านทั้ง2พื้นที่(พื้นที่วัฒนธรรมพระธาตุคำบุ๋มและบ้านขาว)ไม่ว่าจะเป็นชาวบ้านในแต่ละรุ่น(ผู้เฒ่า ผู้ใหญ่ และ เยาวชน) รวมทั้งครู และอบต. ตัวแทนชาวบ้านในเครือข่ายกลุ่มต่างๆที่ให้การ

สนับสนุน รวมทั้งองค์กรเครือข่ายชาวบ้านนอกพื้นที่การศึกษา เป็นประโยชน์ต่อการศึกษา รายงานผลวิจัยเป็นอย่างมาก รวมทั้งข้อเสนอแนะที่เกิดขึ้นมาจากเวทีชาวบ้านในประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของตนเอง ผู้วิจัยได้แก้ไขปรับปรุงไปตาม ความคิดและจิตสำนึกของกลุ่มชาติพันธุ์ทั้ง 2 ผู้วิจัยใคร่ขอขอบคุณเป็นอย่างยิ่งโดยเฉพาะ รศ.ศรีศักร วัลลิโภดม ดร.สีลาภรณ์ ชุ่มสายไให้คำปรึกษา และแนะแนวทางการศึกษา ตลอดจน ดร.ชยันต์ วรรณชนะภูมิ ที่ให้เกียรติเป็นผู้วิจารณ์ ร่างรายงานฉบับสมบูรณ์ ในการประชุมสัมมนา เมื่อวันที่ 28-29 สิงหาคม 2546

นอกจากนี้ผู้วิจัย ยังได้รับความช่วยเหลือและสนับสนุนในการประสานงาน ให้การศึกษางานวิจัยชิ้นนี้ประสบความสำเร็จและดำเนินงานได้ด้วยดี จาก ผศ.ดร.ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ ผู้ประสานงานโครงการ “การขยายตัวของชุมชนในลุ่มน้ำชี” และทีมงาน รวมทั้งสกว.ฝ่ายสนับสนุนการวิจัยเกี่ยวกับชุมชน

การศึกษาวิจัยเรื่อง “เศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการในลุ่มน้ำชี” จะยังให้ประโยชน์และคุณค่าแก่องค์กรเครือข่ายทางสังคมในลุ่มน้ำชี(หลง)ต่อไป ในการไต่ตรองของการแสวงหาทางเลือกที่มีอนาคตสืบไป

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	
แนะนำพื้นที่ทางวัฒนธรรมในลุ่มน้ำชี(หลง)	1
1.ศูนย์กลางโซ่วัฒนธรรม	6
2.ประวัติศาสตร์ความผูกพันของจิตวิญญาณผู้คนกับลุ่มน้ำชี	14
□ ความหมายของการตั้งถิ่นฐาน	14
□ ความหมายของทำเลที่ตั้งบ้านของพื้นที่วัฒนธรรมบ้านขาว	18
บทที่ 1.การเกิดขึ้นมาของเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการในลุ่มน้ำชี	24
ข้อจำกัดทางธรรมชาติของวัฒนธรรมลุ่มน้ำชี(หลง)	24
การปรับตัวในยุทธศาสตร์เพื่อการอยู่รอด	36
ความสามารถในกิจกรรมของคนในพื้นที่ทางวัฒนธรรม	41
ยุคของการพึ่งพาระบบตลาด(2525-ปัจจุบัน)	50
การปรับตัวในระบบตลาด	51
บทที่2.สังคมวัฒนธรรมของเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการในลุ่มน้ำชี	73
1.การจัดระบบองค์กรสังคมในพื้นที่	74
□ ศูนย์กลางความเชื่อในจิตวิญญาณเดียวกัน	75
□ เครือข่ายทางสังคมแบบผีตัวเดียวกัน	85
□ เครือข่ายช่ง-เครือข่ายผีตระกูลประจำพื้นที่	87
□ เครือข่ายทางสังคมแบบไทเฮา	91
□ เครือข่ายช่ง	94
2.สังคมวัฒนธรรมบ้านท่ง=เศรษฐกิจการให้+การแบ่งปัน+การระดมแรงงาน	101
□ การแบ่งปันทรัพยากรกันและกัน	101
□ การให้คือพฤติกรรมที่เหมาะสมเพื่อการอยู่รอด	103
□ การให้คือการระดมกำลังกายและกำลังใจ	106
□ การให้-ศีลธรรมและการสนับสนุนสังคม	112
□ การผลิตซ้ำทรัพยากรมนุษย์	117
3.ยุคของการพึ่งพาความสัมพันธ์ระบบตลาด	123

□ การเปลี่ยนแปลงครั้งยิ่งใหญ่ของธรรมชาติ	123
□ การลดลงเครือข่ายทางสังคมแบบเก่า	128
□ เครือข่ายทางสังคมใหม่ในพื้นที่	140
□ เครือข่ายการอพยพแรงงาน	140
□ เครือข่ายอาชีพแก่วุด	141
4.การปรับตัวขององค์กรระบบสังคมกับระบบตลาด	143
□ เศรษฐกิจการให้คือการพยากรณ์และการสร้างกำลังใจ	143
□ การให้ที่คงอยู่และเปลี่ยนไป	148
□ ความสัมพันธ์ภายใน2ครอบครัว:จริยธรรมในการพึ่งพากัน	159
□ เครือข่ายทางสังคมในความสัมพันธ์ระบบตลาด	168
□ เครือข่ายธุรกิจ	173
บทที่3.พื้นที่องค์กรเครือข่ายในท้องถิ่น	192
1.องค์กรเครือข่ายในท้องถิ่น	192
เครือข่ายเสี้ยว	193
□ เสี้ยว-ทุนสำรองของครอบครัว	198
□ เสี้ยว-ผู้ส่งผ่าน+ผู้ค้าประกัน	200
□ เสี้ยว-ศูนย์กลางการกระจายทรัพยากรใหม่ระหว่างพื้นที่	204
□ การควบคุมแนวคิดของสถาบันเสี้ยว(การเอาตัวรอด)	207
2.การสนับสนุนช่องทางในการระดมทรัพยากร	214
□ เครือข่ายทางต่อท้อง	215
□ เครือข่ายหมอลำ	216
□ เครือข่ายต่อเรือ	220
□ เครือข่ายแก่วุด	222
□ ตลาดของตนเองในท้องถิ่น(Bazaar economy)	226
-ยุทธศาสตร์เพื่อการอยู่รอด	
□ การเกิดขึ้นมาของตลาดคนในพื้นที่	227
3.พื้นที่เครือข่ายเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการในปัจจุบัน	233
การพึ่งพาแรงงานที่ไม่เป็นทางการในครัวเรือน	233
การเข้าสู่ตลาดแรงงานที่ไม่เป็นทางการ	236
การประกอบกิจกรรมของตนเอง	240
ผู้ประกอบการที่ไม่เป็นทางการ	245

การอพยพแรงงาน	252
บทที่4.หนี้และรูปแบบเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการ	263
□ เศรษฐกิจไม่เป็นทางการ:ยุทธศาสตร์เพื่อการเอาตัวรอดของท้องถิ่น	263
□ เศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการ=การกระจายทรัพยากรใหม่+ตลาดของคนในพื้นที่	266
□ ตลาดที่ไม่เป็นทางการของตนเองในปัจจุบัน	272
□ เศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการ:ความสัมพันธ์นอกระบบตลาด	275
□ เศรษฐกิจไม่เป็นทางการในความสัมพันธ์ของระบบตลาด	281

บทคัดย่อ

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ตระหนักถึงความสำคัญของชีวิตความเป็นอยู่ของครัวเรือนในลุ่มน้ำชีซึ่งถือว่าเป็นกลุ่มคนระดับรากหญ้า ที่ได้รับผลกระทบจากความสามารถเข้าถึงทรัพยากร เนื่องจากระบบธรรมชาติที่เปลี่ยนแปลงไปและกลไกของตลาดที่เข้ามา มีอิทธิพลในชีวิตความเป็นอยู่ประจำวัน จึงได้จัดการให้เกิดการวิจัยในลักษณะการวิจัยแบบมีส่วนร่วมระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ในลุ่มน้ำชีกับสถาบัน เพื่อตอบคำถามว่าคนในพื้นที่มีการปรับตัวอย่างไรและได้สร้างวัฒนธรรมสังคมในวิถีชีวิตของตนเองอย่างไร และทำไมครัวเรือนในลุ่มน้ำชีได้เลือกเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการในการดำเนินชีวิตความเป็นอยู่และกิจกรรมชีวิตของตนเองตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน โดยมีขอบเขตการวิจัยอยู่ในพื้นที่ทางวัฒนธรรมพระธาตุคำบุ๋ม อ.เมือง จ.ยโสธร และพื้นที่ทางวัฒนธรรมบ้านขาว อ.เสลภูมิ จ.ร้อยเอ็ด ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีศูนย์กลางโซนวัฒนธรรมของตนเองและกำหนดอาณาบริเวณทางจิตวิทยาทางสังคมร่วมกัน

โครงการมีกิจกรรมหลายกิจกรรมทั้งการทำวิจัยและการสร้างสำนึกร่วมกันของท้องถิ่นในรูปแบบต่าง ๆ (เช่น ตำราของท้องถิ่นในระดับโรงเรียน การใช้เครือข่ายทางสังคมในชีวิตประจำวัน การแนะนำตลาดท้องถิ่นของตนเอง) ได้มุ่งสนับสนุนการใช้บทบาทและหน้าที่ของเครือข่ายทางสังคมมาอธิบายและแก้ไขปัญหาชีวิตความเป็นอยู่ของพื้นที่เป้าหมายเพื่อให้เห็นพลังและธรรมเนียมปฏิบัติว่าเมื่อนำมาใช้ในชีวิตประจำวันช่วยให้ครัวเรือนมีความคล่องตัวมากยิ่งขึ้น ผลจากการศึกษาพบว่าเศรษฐกิจไม่เป็นทางการในลุ่มน้ำชี เป็นทรัพยากรส่วนที่สองที่อยู่นอกเหนือกลไกของระบบตลาด เป็นพื้นที่ค้นพบความสัมพันธ์ทางสังคมของตัวตนในกิจกรรมทางเศรษฐกิจ พยายามใช้ความเป็นเหตุผลบนพื้นฐานของเครือข่ายมากที่สุดเพื่อประหยัด เวลา เข้าถึงโอกาส และสร้างทรัพยากรให้เกิดขึ้นมาค้นพบตรรกะของตนเองเพื่อยุ่รอด เป็นเศรษฐกิจที่ขาดการวางแผน แก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าเป็นหลัก แต่พฤติกรรมทางเศรษฐกิจมีการปรับตัวที่ยืดหยุ่นมาก เป็นพฤติกรรมที่ใช้ความคิดอย่างมากต่อความพยายามใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดในการเอาตัวรอดในประจำวัน

เศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการในลุ่มน้ำชี เป็นเส้นทางหนึ่งที่กลายเป็นทางเลือกของการพัฒนาสังคมวัฒนธรรมปัจจุบัน ได้พยายามใช้ประโยชน์และความสำเร็จเปรียบของสถาบันทางสังคมตนเองในการสนับสนุนให้ดำเนินกิจกรรมในชีวิตความเป็นอยู่ของตนเองอย่างต่อเนื่อง แม้ว่าเยาวชนในปัจจุบันเห็นว่าเป็นรูปแบบที่ไม่เหมาะสมกับคนที่มีการศึกษาและคนที่มีความรู้

คำหลัก .เครือข่ายทางสังคม,เศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการ, การบรรลุกิจกรรมทางเศรษฐกิจ,พื้นที่ทางวัฒนธรรม

แนะนำพื้นที่ทางวัฒนธรรมในลุ่มน้ำชี(หลง)

1. ศูนย์กลางโซ่วัฒนธรรม

2. ประวัติศาสตร์ความผูกพันของจิตวิญญาณผู้คนกับลุ่มน้ำชี

□ ความหมายของการตั้งถิ่นฐาน

□ ความหมายของทำเลที่ตั้งบ้านของพื้นที่วัฒนธรรมบ้านขาว

งานวิจัยชิ้นนี้มุ่งวิเคราะห์สาเหตุ เงื่อนไขการพัฒนาและการตีความเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการในลุ่มน้ำชีในกรอบประวัติศาสตร์ว่าเกิดขึ้นมาได้อย่างไร ในสภาพแวดล้อมของพื้นที่ทำกิน คนในพื้นที่มีการปรับตัวอย่างไรและได้สร้างสังคมวัฒนธรรมในวิถีชีวิตของตนเองขึ้นมาอย่างไร และทำไมเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการเป็นรูปแบบสากล ซึ่งคนที่ตั้งถิ่นฐานในลุ่มน้ำชีนิยมนำมาใช้ในการดำเนินชีวิตความเป็นอยู่ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

ดังนั้นงานในกรอบของการค้นคว้า ได้แบ่งออกมาเป็นประเด็นการศึกษา4ข้อในกรอบของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นดังนี้

1. การเกิดขึ้นมาของเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการในลุ่มน้ำชี

2. สังคมวัฒนธรรมของเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการในพื้นที่ทางวัฒนธรรมลุ่มน้ำชี

(หลง)

3. พื้นที่องค์กรเครือข่ายในท้องถิ่น

4. นโยบายและรูปแบบเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการ

การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในลุ่มน้ำชี เราได้แบ่งออกมาเป็น2ช่วงของการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและค่านิยมที่เกิดขึ้นมาตามวิถีคิดและจิตสำนึกทางเศรษฐกิจของกลุ่มชาติพันธุ์ในลุ่มน้ำชีคือ

ช่วง1. การพึ่งพาสายน้ำและธรรมชาติในลุ่มน้ำชี(ตั้งแต่การตั้งถิ่นฐาน-ประมาณปี พ.ศ.2525-2530)

ช่วงที่2การพึ่งพาระบบตลาดประมาณปี2530ถึงปัจจุบัน

ดังนั้นการค้นคว้าประวัติศาสตร์ท้องถิ่นนำเสนออยู่ในกรอบ2กรอบนี้ พื้นที่ของการค้นคว้าเป็นการศึกษาจิตวิทยาของกลุ่มคนในพื้นที่ที่มีวัฒนธรรมชนิดเดียวกันในการกำหนดความหมายของพื้นที่ตนเอง ได้บ่งบอกความหมายเป็นไทเฮา(คนบ้านเรา) ข้าเจ้า(คนบ้านอื่น)หรือผีตัวเดียวกัน* การค้นคว้าประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของผู้เขียน เป็นการศึกษานิตของวัฒนธรรมของกลุ่มคนที่เป็นไทเฮา ผีตัวเดียวกันในการปรับตนเองเข้ากับพื้นที่ที่ทำมาหากินในแต่ละช่วง จากรุ่นหนึ่งสู่รุ่นหนึ่งตามเวลาและสถานที่ของตนเอง ซึ่งกฎเกณฑ์นำไปสู่ความหมายคือ ชนิดการดำรงอยู่ของมนุษย์ในท้องถิ่นที่กำหนดชนิดของ

* ผีตัวเดียวกันหมายถึงเป็นเครือญาติเดียวกันซึ่งนับถือฝ่ายแม่เป็นความเชื่อเฉพาะถิ่น

การปรับตัวทางวัฒนธรรมของกลุ่มคนในพื้นที่ เพื่อความอยู่รอดของตนเอง แสดงใน ความหมายที่บ่งบอกความเป็น “ไทเฮา” และ “ข้าเจ้า”

ความหมายของพื้นที่ทางวัฒนธรรม ได้บ่งบอกอาณาเขตของชนวัฒนธรรมกลุ่มคนในพื้นที่ ที่ไม่เหมือนกับคนอื่น ๆ โดยศึกษามาจากรูปแบบของการใช้ทรัพยากร จากแหล่งที่ตั้งถิ่นฐานของคนในพื้นที่ เป็นรูปแบบการกระทำร่วมกันของคนกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติที่เกิดขึ้นในอดีตและปัจจุบัน หมายถึงการบ่งบอกวิธีการเอาตัวรอดและวิถีชีวิตในสภาพพื้นที่ที่ทำการของตนเอง ที่ทุกคนต่างให้การยอมรับและเข้าใจในพื้นที่ของตนเองตามเวลาและสถานที่ ได้แสดงออกมาในจิตวิทยาทางสังคมของกลุ่มคน ณ ที่นั้น ดูจากเงื่อนไขการปรับตัวของคนกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติดังนี้

1.ความสัมพันธ์ของคนกับสภาพธรรมชาติ ความเป็นเฉพาะของการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ต่อการทำมาหากินของตนเองและอิทธิพลของสภาพแวดล้อมธรรมชาติ ภูมิอากาศที่มีส่วนกำกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่

❖ มาจากการตั้งถิ่นฐานใช้ระบบธรรมชาติร่วมกันของคนภายในพื้นที่ในการทำมาหากินร่วมกันที่มีความหลากหลาย พื้นที่ทางวัฒนธรรมพระธาตุคำบุ่มมีสัญลักษณ์ความเป็นไทเฮา โดยมีบ้านดอนกลอยเป็นจุดที่เป็นศูนย์กลางในการใช้ธรรมชาติได้ ทั้งหมดในพื้นที่วัฒนธรรม และเป็นศูนย์กลางทางประวัติศาสตร์ ร่วมกันของคนในพื้นที่เช่น เหตุการณ์การตั้งยุ้งฉางข้าวของเจ็กคุณ แล้วคนในพื้นที่นั้นเอาข้าวมาขาย หรือการตั้งบ้านเพื่อแก่วัด* ของเจ็กสอน ก็ตั้งที่บ้านดอนกลอย และบ้านอื่นมาใช้วัดใช้โรงเรียนร่วมกัน รวมถึงการย้ายไปอยู่บ้านต่างๆของคนบ้านดอนกลอย เช่น บ้านท่าเยี่ยม บ้านแจ้งน้อย บ้านกล้วย บ้านค้อ บ้านดอนกลาง บ้านสำโรง บ้านดอนยาง บ้านคำน้ำสร้าง ทำให้ภาพของการเป็นพื้นที่เดียวกันชัดเจนขึ้น จากการตั้งบ้านเรือนเป็นคนละพวกกัน บ้านดอนกลอยมาจากเฒ่าเฮอะ อพยพมาจากบ้านบึงมะแลง บ้านท่าเยี่ยม และบ้านดอนกลางเป็นเชื้อสายของพระวอพระตา บ้านค้อและบ้านคำน้ำสร้างอยู่ที่นี้แต่เดิม ส่วนบ้านแจ้ง บ้านสำโรง บ้านดอนยาง บ้านกล้วยเป็นบ้านที่สร้างขึ้นใหม่ เพื่อเข้าใกล้แหล่งพื้นที่ทำกิน แต่เพราะการใช้พื้นที่ทำกินร่วมกันทำให้เกิดการขยับขยายย้ายบ้าน ให้ไปใกล้กับแหล่งหากินมากยิ่งขึ้น พระธาตุคำบุ่ม จึงมีความหมายเป็น ศูนย์กลางของคนในพื้นที่วัฒนธรรมที่สลายความแตกต่าง เพื่อลดความขัดแย้งในการทำมาหากิน และเพื่อให้เกิดความเป็นไทเฮาโดยเขตแดนที่แสดงออกมาในประวัติศาสตร์ของพื้นที่ทางวัฒนธรรมพระธาตุคำบุ่ม หมายถึงจิตวิญญาณที่มีความผูกพันกับพื้นที่ทำกินตามธรรมชาติ ที่มีอาณาบริเวณในสภาพแวดล้อมธรรมชาติที่กลุ่มของตนเองสามารถนำมาใช้ในการบริโภค และปรับตัวได้ดีที่สุดกับพื้นที่ทำมาหากินมีดังนี้

* แก่วัดหมายถึงวิธีการหาปลาของคนเฉพาะถิ่นในอีสาน

□ ป่าที่ใช้หากินรอบพื้นที่วัฒนธรรมมีป่าช้าทางทิศตะวันออก ป่าโคกทางทิศตะวันออก
ป่ายอดชีทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือและป่าดงมันทางทิศใต้

□ น้ำที่ใช้หากินน้ำชีหลงทางทิศใต้ ตะวันออกและตะวันตก ,น้ำยังและกุดห้วยต่างๆทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ดังนี้ กุดดอก กุดห้วยบาง กุดสีแก้ว กุดสา วังปลาแข็ง และหนองอิงทางทิศใต้ (ดูรูปภาพที่1.)

ภาพที่ 1.ระบบธรรมชาติ ในพื้นที่ทางวัฒนธรรมพระธาตุคำบุญ

❖ การใช้พื้นที่ทำมาหากินตามระบบธรรมชาติร่วมกันของคนในพื้นที่ทางวัฒนธรรมบ้านขาวคือ บ้านหัน บ้านหนอง บ้านโนนยาง โนนแพง และบ้านทรายมูล เป็นเขตแดนที่แสดงออกมาในประวัติศาสตร์ของผีตัวเดียวกัน กล่าวคือเป็นพื้นที่ที่สามารถปรับตัวเข้ากับระบบธรรมชาติที่ง่ายในการทำมาหากินของตนเอง สามารถสนับสนุนความเป็นอยู่ของกลุ่มคนในการอพยพครั้งนั้นได้เร็วและสะดวกซึ่งมีอาณาเขตในการบ่งบอกตนเองดังนี้

□ ทิศเหนือของบริเวณที่ตั้งบ้านเป็นป่าดอนล่ำ และทิศใต้เป็นดอนป่าฮัง* และทางทิศตะวันออกเป็น ปาดงค้อ ปาดอนล่ำ ปาดงยาง ปาดงทรายมูล ปาโนนหนามแท่ง และถัดไปเป็นดอนป่าจิก

□ ลำชีหลง ลำน้ำยัง หนองโพนแท่น หนองขุมดิน หนองอีเตา หนองคู หนองไผ่ หนองกุดตากล้า หนองนาแซง หนองบัวโค้ง หนองเหิงเหย หนองแซ้ น้ำซ่างใหญ่ น้ำซ่างเจ้าจอม (ดูภาพที่ 2.)

2.การให้ความหมายของระบบการยอมรับโดยตรงของผู้ส่งผ่านทาง วัฒนธรรมในพื้นที่ของตนเองที่เป็นรูปธรรม ประกอบด้วยระบบที่เป็นเส้นทางการกำหนดกิจกรรมทางเศรษฐกิจในวิถีชีวิต นำมาสู่การแลกเปลี่ยนผลผลิตของตนเอง โดยเป็นกลไกที่สำคัญอย่างหนึ่ง

● ประกันการดำเนินชีวิตที่เป็นรูปธรรมในพื้นที่ หมายถึงเขตแดนในพื้นที่ทำมาหากิน ของผีตัวเดียวกันไทเฮาและข้าเจ้า

❖ ในพื้นที่วัฒนธรรมพระธาตุคำบุ๋ม ได้แสดงออกมาให้เห็นอย่างชัดเจนของการรวมตัวกลุ่มกันของชุมชน* เป็นความสัมพันธ์ร่วมกันในกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เป็นระบบย่อยของไทเฮาที่คอยดูแลกำกับอำนาจในการกระจายทรัพยากรของสถาบันทางสังคมตนเอง(ดูรูปภาพที่ 1)

❖ ในพื้นที่วัฒนธรรมบ้านขาว เป็นการจัดการผ่านโดยเครือข่ายของตนเองภายในเสี้ยวหรือผีตัวเดียวกันเช่นปาดงทรายมูล ,ปาโนนหนามแท่ง ,ปาดอนล่ำ.(ตามรูปภาพที่2)

ระบบไทเฮาที่เป็น(เพื่อนบ้าน)อยู่ใกล้ตนเอง เป็นความสัมพันธ์ในการผลิตซ้ำที่เป็นรูปธรรมของประวัติศาสตร์ไทเฮาในพื้นที่ หมายถึงระบบญาติพี่น้องที่มีบรรพตฐานหรือให้การยอมรับในแนวโน้มค่านิยมที่บ่งบอกว่าเป็นไทเฮา บอกถึงสิทธิการใช้ทรัพยากรของคนในพื้นที่ ตลอดทั้งความหมายของกระบวนการขัดเกลาทางสังคมหรือการสื่อสารด้วยกันภายในพื้นที่

❖ เป็นรูปธรรมในพื้นที่วัฒนธรรมพระธาตุคำบุ๋มคือ

□ ป่าช้า, น้ำชีหลง,น้ำยัง,โคก,ดงมัน,ยอดชี,เหล่าเสือ

□ นาทาม,นาทุ่ง,ห้วยชัน,ปากชี,หนองอึ่ง ,วัดพระธาตุคำบุ๋ม (ดูรูปภาพที่ 1)

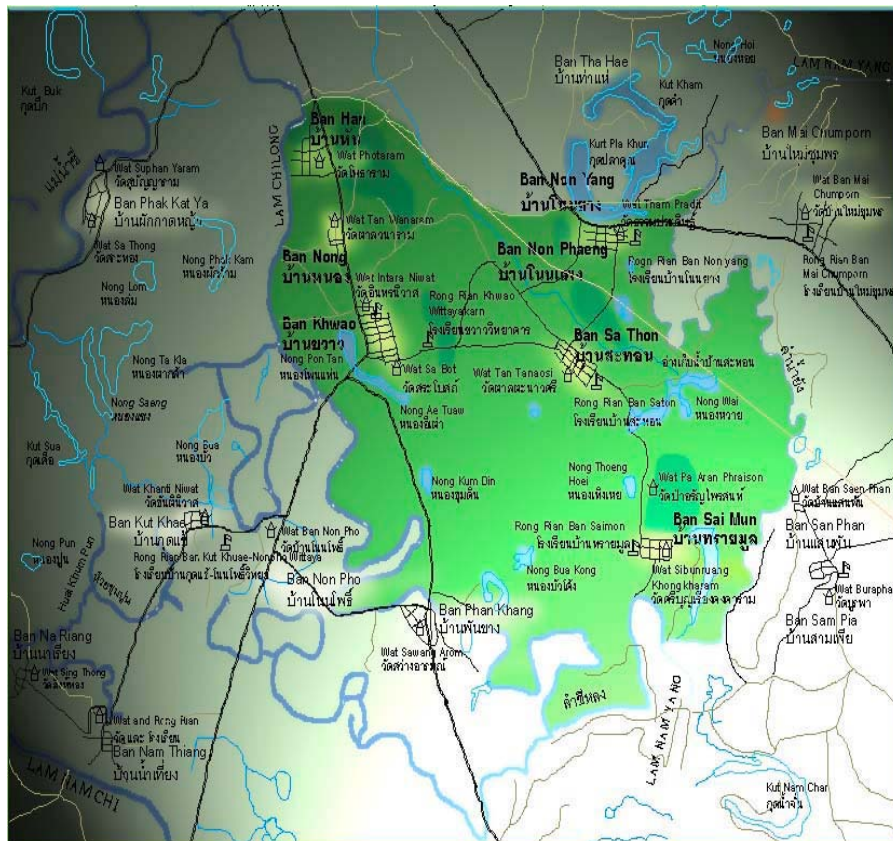
* ดอนป่าฮัง เป็นสถานที่ชาวบ้านขาวใช้เป็นฝัองศพและเผาศพ เรียกชื่ออีกอย่างว่าปาดอนบ้าน และนอกจากนั้นคุ่มที่อยู่ใกล้กับดอนป่าฮังเรียกแทนชื่อหมู่บ้านว่าคุ่มป่าฮัง

* ชุมหมายถึงกลุ่ม เครือญาติเดียวกัน

❖ ในพื้นที่วัฒนธรรมบ้านขาว

ลำน้ำยัง, หนองโพนแพง, หนองชุมที่ดิน, หนองอีเตา, หนองคู, หนองไผ่, หนองกุดดากล้า, หนองนาแซง, หนองบัวโค้ง, หนองเหิงเหย, หนองแซ้

ภาพที่ 2.ระบบธรรมชาติในพื้นที่ทางวัฒนธรรมบ้านขาว

□ ดอนเจ้าปู่บ้านขาว, ศาลเจ้าปู่มหัศจรรย์, ศาลเจ้าปู่วัดน้อย, ศาลหลวงปู่เกาะ, ศาลเผ่าความตอ่ฟ้า, ปาดอนเต่าไห, ปาดอนล้า, ปาดงยาง, ปาดงทรายมูล, ปาโนนหนามแพง, วัดอินทนิลาส, วัดสระโบสถ์, วัดธรรมประดิษฐ์, น้ำซ่างใหญ่, น้ำซ่างเจ้าจอม, น้ำซ่างวัด,

● การรับรู้ความเข้าใจทางจิตใจที่ผ่านระบบพิธีกรรมหรือการบวงสรวงที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการหรือสถานที่ที่เป็นสุสานของไทยเขา หรือเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางจิตใจ หรือการแก้ไขปัญหาของตนเอง เพื่อการประกันการดำเนินชีวิตของตนเอง ให้สอดคล้องกับการปรับตัวกับพื้นที่ทำมาหากิน

❖ รูปธรรมของพื้นที่วัฒนธรรมพระธาตุคำปู่

- ดอนเจ้าปู่, วัดพระธาตุคำปู่
- น้ำยัง

❖ พื้นที่บ้านขาว

□ ดอนป่าฮัง , วัดสระโบสถ์, ดอนปู่ตา, ศาลปู่ตา, ศาลปู่ดน้อย, ศาลหลวงปู่เกาะ, ศาลเฒ่าควาญต่อฟ้า, หนองคู, หนองโพนแท่ง, หนองอีเตา, หนองชุมดิน, ลำชีหลง

ดังนั้นหน้าที่ของทุกคนได้นำไปสู่การสนับสนุนการผลิตซ้ำของชีวิตกลุ่มคนในพื้นที่เพื่อให้คนในพื้นที่สามารถมีชีวิตอยู่ได้ แสดงให้เห็นถึงว่าประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นในอดีตของพื้นที่ทางวัฒนธรรมทั้ง 2 เป็นประวัติศาสตร์ของการปรับตัวทางจิตวิทยาของสังคมตามเวลาในแต่ละยุค ในการเอาตัวรอดของตนเองท่ามกลางสภาพแวดล้อมการตั้งถิ่นฐาน

ศูนย์กลางโซนวัฒนธรรม

ในแต่ละพื้นที่ทางวัฒนธรรมได้มีตัวชี้วัดออกมาของศูนย์กลางทางวัฒนธรรมคือเป็นสถานที่ที่สมาชิกในท้องถิ่นให้การยอมรับในจิตใจและประกอบกิจกรรมของตนเองขึ้นตามความเชื่อและค่านิยมของตนเอง โดยมีท้องถิ่นมีความเป็นอิสระในตัวของตนเองที่อยู่ภายใต้ระบบเศรษฐกิจ สถานภาพ การเมือง ระบบเครือญาติและสถาบันระบบสถาบันสังคม ได้กำหนดค่านิยมทางวัฒนธรรม ที่มีความสัมพันธ์ตั้งแต่ระดับครอบครัว เพื่อนบ้านและสถาบันทางสังคมที่ให้การยอมรับศูนย์กลางโซนวัฒนธรรมร่วมกันในการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ ยอมรับสัญลักษณ์ร่วมกันในท้องถิ่น

❖ จากการศึกษาค้นพบว่าพื้นที่ทางวัฒนธรรมพระธาตุคำบุ เป็นรูปแบบจิตวิญญาณที่มีความผูกพันกับพื้นที่ใช้ชีวิตครอบครัว ซึ่งมีความรู้สึกสุขทุกข์ร้อนหนาวสิ่งที่เกิดขึ้นเหมือนกันรวมถึงการปรับตัวเข้ากับพื้นที่ได้อย่างเข้าใจในธรรมชาติและเอาตัวรอดของตนเอง เช่น เวลาที่น้ำเริ่มขึ้นคนบ้านดอนกลอยจะมีความรู้สึกเป็นห่วงและตรวจตราเตรียมพร้อมเครื่องมือหาปลาและเรือของตน ขณะที่ครูในโรงเรียนที่เป็นคนต่างถิ่นจะแสดงออกมาถึงความรู้สึกเป็นห่วงในสายน้ำจะขึ้นแค่ไหนจะท่วมเมื่อใด จะได้เตรียมมืออพยพออกไปทัน¹ นอกจากการปรับตัวความรู้สึกร้อนหนาวแล้วยังมีความแตกต่างจากคนอื่นอีกคือ มีความเชื่อในเรื่องของค่านิยมของตนเองว่า เวลาทำการค้าก็หวังที่จะคุ้มที่สุดเวลาหากินก็หวังที่จะพามา^{*} มากที่สุดเวลาเข้าวัดก็จะให้สิ่งที่ดีที่สุด ในแต่ละวันของคนให้มีทั้งการลงแรงเพื่อตนเอง ครอบครัว และสังคมซึ่งก็มีความแตกต่างไปตามตำแหน่งงานที่มีอยู่ เช่นการไปเก็บเห็ดเพื่อขายเป็นการทำงานเพื่อตนเองและครอบครัวซึ่งชาวบ้านจะเลือกส่วนที่ดีส่วนหนึ่งไปขาย และอีกส่วนหนึ่งเอาไปถวายพระซึ่งเป็นการทำเพื่อสังคมในการบำรุงศาสนา แต่ตนเองจะกินส่วนที่ไม่ดีหรือเอาเงินที่ได้ไปส่วนหนึ่งไปจัดหาปัจจัยถวายพระเวลาถึงงานประเพณี”²

^{*} พามาหมายถึงได้จำนวนมากๆ

❖ รูปแบบอัตลักษณ์ที่เป็นจิตวิญญาณของคนในพื้นที่วัฒนธรรมบ้านขาว คือการ
 เชื้อผ้าหมี* มีความเชื่อว่าเป็นคนบ้านขาวต้องเชื้อผ้าหมีเป็น และบ้านขาวเป็นบ้านที่ตั้งก่อน
 บ้านอื่นในพื้นที่วัฒนธรรม คนจากบ้านขาวได้ขยับขยายไปตั้งบ้านหนอง บ้านสะท้อน บ้าน
 โนนแพง และสำหรับบ้านอื่นมีความสัมพันธ์ในลักษณะที่เป็นเครือข่ายญาติพี่น้องที่ไปแต่งงาน
 หรือเครือข่ายในรูปแบบเสี้ยว และใช้บริเวณวัดสระโบสถ์เป็น ศูนย์กลางของพื้นที่วัฒนธรรม โดย
 ใช้เป็นที่ประกอบพิธีกรรมในงานบุญบั้งไฟ และใช้หนองคูเป็นสถานที่จุดบั้งไฟร่วมกันในบ้านต่างๆ
 ในพื้นที่วัฒนธรรม ซึ่งแต่ละบ้านจะนำบั้งไฟของตนเองมา ประเพณีบุญบั้งไฟนี้ใช้บ้านขาวเป็น
 ศูนย์กลาง เนื่องจากได้รับการยอมรับว่าเป็นบ้านที่ใหญ่กว่าบ้านในพื้นที่ และมีความเป็นมาที่ยาว
 นานกว่าบ้านอื่นๆ ให้การยอมรับบทบาทของผู้นำหรือกลุ่มคนต่อการแก้ไขปัญหาอย่างกลายเป็น
 มาตรฐานที่แสดงออกมาของระบบสังคม และเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นของการเตรียมเงื่อนไข
 ไขเข้าสู่โซนศูนย์กลางวัฒนธรรม

- การแก้ไขปัญหาวิกฤติต่างๆของคนในพื้นที่วัฒนธรรมคำบุ๋ม ไม่ว่าจะเป็นน้ำ
 ท่วม ฝนแล้ง คนในพื้นที่ จะใช้เครือข่ายในการแก้ไขปัญหา เช่น เครือข่ายญาติพี่น้อง เครือข่าย
 เสี้ยว* แต่มักจะแก้ปัญหาด้วยตนเอง คือ แต่ละคนในพื้นที่ ต่างแสวงหาเครือข่ายของตนเอง ไม่ได้
 พึ่งพาผู้ที่เป็นผู้นำมากนัก "อยู่เฉยๆปรกติก็ค่อยไปหากันเท่าไร แต่พอมีน้ำท่วมก็ค่อยเบียด
 ไครๆก็เตรียมเอาปลาไปแลกข้าวบ้านที่น้ำไม่ท่วม ตอนนั้นเสี้ยวจะมาก ไม่รู้ใครเป็นใคร ชาวบ้าน
 จะออกกันไปเป็นสาย ไปใครไปมัน"³

- การแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่วัฒนธรรมบ้านขาว สามารถ แบ่งได้ 2
 แบบคือ 1. การแก้ไขปัญหา ในระดับครัวเรือน เช่นหากเกิดการทะเลาะเบาะแว้งกัน จะให้แต่ละ
 ฝ่ายนำผู้ใหญ่(ผู้เฒ่า)มาเจรจากัน หากฝ่ายใดผิดก็จะต้องมาขอสมมา (ขอขมา) เช่นในเหตุ
 การณ์ที่เรียกว่าเขยโก่ง คือเขยที่ประพฤติผิดผี ของผู้ใหญ่ฝ่ายผู้หญิงจะต้อง แต่งขันหมาก มาแก้
 แล้วเรียกว่า กินไก่เขยโก่ง⁴

2. การแก้ปัญหาร่วมกันของสังคม เช่นในเหตุการณ์น้ำท่วมใหญ่ ปี 2521 นาบ้าน
 ขาวเสียหายหมด คนบ้านขาวจะรวมกันขึ้นรถของพ่อใหญ่จารย์บุญในการเอาของไปแลก มีบ้าน
 ที่เป็นบ้านโคกน้ำท่วมไม่ถึง ได้เดินทางไปยัง บ้านนาคำ บ้านคำแดง บ้านเมืองไพรโดยพวกเขาให้
 ความหมาย **ต่ำ(ทอผ้า)ผ้าแพรไปแลก ปลาแดก ปลาไปแลกข้าว**⁵ หรือในเหตุการณ์เดียวกันนี้
 ในบ้านทรายมูล ซึ่งเป็นบ้านที่ต่ำที่สุด(บ้านท่ง)เป็นที่บรรจบระหว่างลำชีหลงและน้ำยั้ง เป็นพื้นที่
 เป็นแอ่งรวมน้ำในบริเวณพื้นที่วัฒนธรรมบ้านขาว จะมีน้ำท่วมบ่อยที่สุดการแก้ไขปัญหาจะใช้

* เชื้อผ้าหมีหมายถึงศิลปะการเชิดในงานบุญบั้งไฟของชาวบ้านขาว

* เสี้ยวหมายถึงเพื่อน

* กินไก่เขยโก่งหมายถึงเครื่องสมมาของเขยที่ผิดผีฝ่ายหญิง

ลักษณะเอา แดง ปลุกพริก ปลุกบักเขือ(มะเขือ) ปลาแดก ปลาย่าง คราวละ 9-10 ปีใส่เกียน (เกวียน)ขึ้นไปแลกพวกผู้ไทย(จังหวัดกาฬสินธุ์)⁶ และพวกเขาให้ความหมายปีที่เกิดเหตุการณ์อย่างนี้ว่า **"ปีอืดปือยาก"**^{*} ดังนั้นอุดมการณ์ในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ คือ การเอาตัวรอดร่วมกันของคนในพื้นที่วัฒนธรรม โดยอาศัยเครือข่ายทางสังคมที่มีอยู่

ปรากฏการณ์ที่แสดงออกมาชี้ให้เห็นระดับความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นของเหตุและผลที่ให้การยอมรับออกมา ถือว่าเป็นศูนย์กลางค่านิยมของระบบสังคมและให้ความเข้าใจ ในความเชื่อต่อสิ่งที่ศักดิ์สิทธิ์และความเกรงกลัว เป็นที่มาของการให้การยอมรับต่ออำนาจศูนย์กลางของโซ่วัฒนธรรมที่ตอบสนองต่อการบริโภคของคนทั้งในด้านอุดมการณ์ และความต้องการยึดเหนี่ยวทางจิตใจ กลายเป็นแหล่งที่มาของสัญลักษณ์และเป็นการสร้างระเบียบทางพิธีกรรมขึ้นมา

❖ ความเชื่อในพื้นที่ทางวัฒนธรรมพระธาตุคำบุ๋มแสดงออกมาอย่างชัดเจนที่สุดถึงความเป็นไทเฮา ในพื้นที่มีความรู้สึกที่เชื่อในเจ้าปู่ที่มีศาลอยู่ทางทิศใต้ริมแม่น้ำชีที่เป็นปากทางเข้าหมู่บ้านในสมัยที่ไม่มีถนนและ **ที่ไม่เหมือนคนบ้านอื่นคือ คนบ้านกลอย นับถือดอนเจ้าปู่ ที่หาอยู่หากินนั้นพวกบ้านอื่นเขาก็ใช้หากินกันอยู่เหมือนกันมันไม่ใช่ของเราคนเดียว...**⁷ ความเป็นคนบ้านดอนกลอย เริ่มชัดเจนจากคนบ้านดอนกลอยให้ความหมายกับสิ่งรอบตัวของเขา มีความแตกต่างจากความหมายของคนบ้านอื่น ดังนั้นการมีจิตวิญญาณของความเป็นคนบ้านดอนกลอย ก็คือ **การที่มีจิตใจนับถือในเจ้าปู่ และคิดว่าเวลาตายตนเองก็ต้องเข้าไปอยู่ในป่าช้ากับญาติพี่น้องบรรพบุรุษ** และรู้สึกหวงแหนร้อนหนาวต่อสิ่งเหล่านั้น

ดังนั้นคนบ้านดอนกลอยจึงนอบน้อมต่อดอนเจ้าปู่เพราะถือว่าเจ้าปู่ให้คุณ ให้โทษกับพวกตนได้ และไม่ได้มีความหวาดกลัวในดงป่าช้าอย่างคนคนนอก เพราะว่า **ที่นี้คือที่ของโคตรเหง้าของเขายู่..บางครั้งไปแก่วดยามมืด ๆ ก็ร้องบอกเจ้าปู่ว่าให้หมาง ๆ หน่อยเด้อเจ้าปู่ ก็แปลกที่มันก็ได้เยอะจริง ๆ.และในกรณีป่าช้าก็ไม่อยากเข้าไปหรอก มันจะรบกวนเขา เขาก็นอนของเขายู่ คงเหมือนเรากำลังหลับก็ไม่อยากให้ใครรบกวน...เดี๋ยวนี้นี้เป็นวัดไม่ค่อยมีใครเข้าไปเก็บเห็ดหรอกแต่ถ้าไม่มีอาหารจริง ๆหรือ ยากที่จะไปหากินที่อื่นก็เข้าไปหาได้ ไม่มีใครว่าแต่ เขาก็จะร้องขอก่อนเหมือนกัน...**⁸

"ปีนั้นในหมู่บ้านเกิดความไม่สงบขึ้นและคืนหนึ่งเดือนหงายกำลังนอนเล่นอยู่นอกชานก็เห็นเจ้าปู่เดินเข้ามาที่บ้าน คงเป็นเพราะท่านไม่สบายใจเมื่อลูกหลานไม่ยอมสามัคคีกันเลยต้องไปสงน้ำท่านแล้วเลิกเรื่องราวต่อกัน ไม่บาดหมางกันอีก"⁹

ดังนั้น"ดอนเจ้าปู่"ของคนดอนกลอยจึงเป็นพื้นที่ ที่คนบ้านดอนกลอยมีความเชื่อว่าเมื่อเขามาอยู่ ณ สถานที่นั้นเขาจะต้องทำตัวให้เจ้าปู่พอใจ นั่นก็คือเขาจะต้องมีความเป็น "เรา" ให้มากขึ้นและลดความเป็น "ฉัน" ให้น้อยลง **"จึงเป็นการให้ความหมายต่อพื้นที่ร่วมกันของพวกเขา"**

^{*} ปีอืดปือยากหมายถึงปีที่มีความยากลำบากในเรื่องอาหารการกิน

เดียวกันเพื่อดำรงชีวิตและอยู่รอดร่วมกัน ในการแก้ปัญหาต่างๆที่ไม่อาจแก้ไข หมู่บ้านกันเองได้” นอกจากนั้นดอนปู่ตายังเป็นเหมือนเครื่องเตือนภัยทางน้ำที่จะเกิดขึ้น โดยที่พวกคนแก่ในหมู่บ้านจะคาดการณ์ จากน้ำที่ขึ้นท่วมหอเจ้าปู่ คือถ้าปีไหนถึงแค่เสา ก็ไม่มีอะไรเกิดขึ้น แต่ถ้าขึ้นสูงถึงหอแสดงว่าน้ำกำลังจะท่วมหนัก คนเฒ่าคนแก่เหล่านี้สามารถรู้ระดับน้ำที่นาทามของพวกเขามาจากการดูที่ดอนหอเจ้าปู่(ดูรูปภาพที่ 3)ได้โดยไม่ต้องเดินทางไปทีนาเลย ซึ่งเป็นความรู้เชิงประสบการณ์และการปรับตัวให้เข้ากับธรรมชาติของชาวบ้านในระบบสังคมของคนในระบบพื้นที่ทำกิน ที่เข้าใจเรียนรู้กับระบบธรรมชาติของตนเอง ทำให้สามารถกำหนดสัญลักษณ์ออกมาในทางกายภาพและในทางปฏิบัติ บอกตามชื่อ แรงขับเคลื่อนของการเรียกชื่อต่างๆในท้องถิ่นเช่น ชื่อหนองน้ำ ฯลฯ เป็นการแสดงถึงสัญลักษณ์ของพื้นที่ท้องถิ่นในอดีตที่นำไปสู่สำนึกร่วมกันของคนต่อสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ การเรียนรู้ธรรมชาติ และนำธรรมชาติมาใช้ให้เกิดประโยชน์กับตนเอง โดยเวลาเข้าไปหาอาหารในที่นั้นๆแล้ว เขาจะบอกกล่าวขึ้นมาเพื่อขออาหารและขอภัยต่อบรรพบุรุษที่เขาเข้าไปรบกวน **นั่นคือการปรับตัวของของคนที่ตั้งถิ่นฐานในพื้นที่พระธาตุคำบุโดยเฉพาะทางพฤติกรรมและจิตวิทยาที่ได้แสดงออกมาในการบ่งบอกคุณลักษณะของความสัมพันธ์เชิงพลวัตระหว่างผู้คนในพื้นที่ ได้บอกถึง ความเป็นคนที่อาศัยในอาณาบริเวณและการบ่งบอกถึงเขตแดนที่ชัดเจนของท้องถิ่นนั้นออกมา**

รูปภาพที่ 3ศาลดอนเจ้าปู่บ้านดอนกลอย

❖ พิธีกรรมของพื้นที่วัฒนธรรมบ้านขาว มีพิธีกรรมของการรวมความเป็นคนบ้านขาวที่ร่วมกันทั้งหมดคือ ความเป็นผีตัวเดียวกันคือ พิธีบุญบังไฟซึ่งทุกบ้านที่อยู่ในอาณาเขตพื้นที่วัฒนธรรมบ้านขาว ต่างจะนำเอาบังไฟของตนเอง มารวมกันที่วัดสระโบสถ์ งานนี้จะจัดให้มีการแข่งผ้าห่มที่ถือเป็นเอกลักษณ์ของคนบ้านขาว **คนบ้านขาวต้องแข่งผ้าห่มเป็น** งานบุญ

บั้งไฟยิ่งใหญ่มา ชาวบ้านชาววังต้องต้อนรับ แยกต่างบ้าน จะมีการทำข้าวหมก ข้าวหมาก เหล้ายาปลาบั้ง จัดเดือนมิถุนายน **ถือเป็นวันนัดพบญาติอยู่ที่ไหนก็ต้องกลับมาที่ห้องมารวมกัน คนให้ความสำคัญ ถือเป็นโลกของคนบ้านขาว**¹⁰ ทุกบ้าน จะเอาบั้งไฟมาจุดที่หนองคูชาวบ้าน เชื่อว่าจะต้องจุด(บั้งไฟตรงนี้) เป็นที่เจ้าปู่ได้มอบหมาย ต้องจุดตรงนี้

องค์ประกอบของศูนย์กลางทางวัฒนธรรมมาจากการเตรียมความพร้อมในวัฒนธรรมที่กำหนดวิถีชีวิตของตนเอง ประกอบด้วยแนวคิดที่สอดคล้องกับจิตสำนึกของสังคม แนวคิดเหล่านี้เกิดขึ้นมาจากแหล่งที่มาในอดีตที่ถูกสร้างมาจากโลกนิยายความเชื่อเกี่ยวกับสังคม และกลายเป็นตัวตนของคนในพื้นที่ ซึ่งไม่ได้บอกความหมายของเขตแดนทางภูมิศาสตร์ แต่เป็นเขตแดนที่ให้อัตลักษณ์ทางจิตวิทยาร่วมกันของสมาชิกในพื้นที่นี้ดังเช่น

❖ พื้นที่วัฒนธรรมพระธาตุคำบุ มีอุดมการณ์ที่จะอยู่ร่วมกันอย่างสงบซึ่งแสดงออกมาในรูปแบบของการสั่งสอนลูกหลาน **"ก็เป็นพี่น้องกันหมด ไปบ้านค้อ บ้านแจ้ง ยามบุญ ก็ป้อดที่อยู่ก็กินมีแต่บ้านพี่บ้านน้อง"**¹¹ มีความเป็นเครือญาติกันระหว่าง ท้องถิ่นต่างๆ (หมู่บ้านต่อหมู่บ้าน)ภายในพื้นที่วัฒนธรรม และนอกจากนั้นยังมุ่งที่จะให้ท้องถิ่นของตนมีการพัฒนา เห็นได้จากการเต็มใจช่วยเหลืองานต่างๆ ที่สั่งมาโดยรัฐ ที่คนในพื้นที่เห็นว่า จะนำความเจริญมาสู่ท้องถิ่นของตน เช่นการเสียค่าเสียหัว ที่แม้จะมีความยากลำบากแต่ก็พยายามหาเงินมาให้ เพื่อหวังการคุ้มครองจากรัฐ เห็นได้จาก **"นาบ้านเราขายไม่ได้เพราะเป็น นาขอบเหล็ก(มีการครอบครองที่ดินที่ชัดเจน) การขายบขขายก็บมี จะมีก็แต่การอยากพัฒนาทำตามรัฐเขาบอก อันไหนมันดีเราทำได้ อย่างปลูกป่า(ดงมัน)เราก็ไปช่วย"**¹²

❖ พื้นที่วัฒนธรรมบ้านขาวมีอุดมการณ์เกี่ยวกับ การมองตนเองเป็นคนบ้านนอกไม่สามารถทัดเทียมได้กับคนในเมือง และบ่งบอกให้คนบ้านขาวต้องอยู่ในพื้นที่ของตนเอง ดังเห็นได้จากเรื่องเล่าในพื้นที่ เรื่อง**"กาในเมืองกับกาบ้านนอก "** กาในเมืองฉลาดกว่า กาบ้านนอก"มีใจความว่า "กาในเมืองกับกาบ้านนอกเป็นเสี่ยวกัน กาในเมืองยากคัก(ลำบาก)กว่าจะได้กิน กาบ้านนอกอยู่บ้านนอกยากคัก(ลำบาก)กว่าจะได้กินอยากกินปูกินปลาต้องไปหากิน อยู่ในเมืองก็ไปซื้อโลด(อยากกินอะไรก็ซื้อ) บัดนี้ต่างคนต่างคิด(คิด)ตรงกัน อ้ายกาในเมืองก็สิมายาม(เยี่ยม)กาบ้านนอก อ้ายกาบ้านนอกก็สิมายามอ้ายกาในเมือง และมาพอกัน(เจอกัน) กลางทาง กาในเมืองถามกาบ้านนอกว่า "โตหัดดีแล้วบ่ โตคืด(คิด)จึงได้(อย่างไร)สิไปอยู่ในเมือง" กาบ้านนอกตอบว่า "เฮา(เรา)ก็หนึ่งในตองอูละ เฝิ่นก็บอกว่าเฮาก็ผู้หนึ่ง " พอดีหว่าง(ระหว่าง)ทางก็ผ่านลานเกี่ยวข้าว เห็น เฝิ่นไปยามลอบยามไซ(ถูกลอบกู้ไซ)บั้งปลาถ้ำ(รอ)ลูก บั้งอยู่กลางนา อ้ายกาในเมืองถามกาบ้านนอกว่า "ครั้นว่าโตหัดดีกว่าเฮา เฝิ่นนั้นบั้งปลาอยู่ไปเอามากินไป กาบ้านนอกว่าสิไปเอาจึงได้(จะไปเอาอย่างไรก็เฝิ่นนั้นเฝืออยู่ ก็ครั้นว่าไซหัดดีหนักหนา(ไหนว่าหัดดีหนักหนา) กาบ้านนอกได้ยินจึงซัน(อย่างนั้น) ก็บินไปตรงๆ เฝิ่นนั้นเห็นก็ตีก(คว่าง)ค้อนใส่กาบ้านนอกก็บินกลับมาเว้า(พูด)กับกาในเมืองว่า "เจ้าสิให้กูไปตาย เกือบกูบรอด(จะให้เราไปตาย เกือบ

ไม่รอด) กาในเมืองก็บอกว่า"มึงอยู่หม่องนี้(มึงรออยู่ที่นี่)กูจะไปเอามาให้กินเบิง(กูจะไปเอามาให้กินให้ดู)กาบ้านนอกพูดว่า "มึงไปเอาได้ครั้นจะไม่ถูกค้อน"(มึงไปเอาเลยถ้าไม่ถูกค้อนขวาง) กาในเมืองก็บินข้ามไปประมาณเส้นหนึ่ง เฝ้านั้นก็ติดกับค้อนเล่มหนึ่ง(คว้างค้อนไป1อัน) เฝ้านั้นก็รีบไปเก็บค้อน กาในเมืองก็กลับมาเลือกเอาปลาเอามาให้กาบ้านนอกกิน กาบ้านนอกจึงยอมรับว่ากาในเมืองหัวดีกว่ากาบ้านนอก ต่างคนต่างแยกกลับไปยังบ้านของตน¹³

นี่คือองค์ประกอบแรก ในขณะที่ยังองค์ประกอบที่สอง คือการให้การยอมรับในอำนาจ หมายถึงการกำกับความสัมพันธ์ร่วมกันภายในสังคม กลายเป็นระเบียบการในความคิดพื้นฐานของการให้บริการแก่สังคม ซึ่งมีสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มตามเขตแดนที่กำหนด มีความแตกต่างจากกลุ่มคนอื่นๆแสดงออกมาเป็น"ไทเฮา"และ"ผีตัวเดียวกัน"

❖ ประสพการณ์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ทางวัฒนธรรมพระธาตุคำบุได้เกิดจาก การปรับตัวทางจิตวิทยาของกลุ่มคนในพื้นที่ เพื่อเอาตัวรอดจากการหนีศึกและหนีเสือมาจากพื้นที่อื่นๆ มาอยู่ในพื้นที่พระธาตุคำบุ มีการปรับสภาพบ้านเรือนเป็นการตั้งบ้านเรือนที่ใกล้กันโดยใช้รั้วที่ทำจากไม้พาดๆ เพื่อบอกเขตแดนและกันวัวควายเข้าไปทำลายพืชที่ปลูกไว้บ้านแต่ละหลังค่อนข้างจะสูงจากพื้นและมีบันไดที่สามารถเก็บหรือผลัดออกได้เมื่อคนไม่อยู่ รวมทั้งสมัยก่อนบ้านหลายๆ หลังมีรั้วเดียวกัน เพราะรั้วคือ การประกันความปลอดภัยจากสัตว์ป่าไม่ใช่แค่ความเป็นเจ้าของเขต(ดูตามภาพที่4)นอกจากนั้นชาวบ้านยังมีการดูแลกันสูงคือ มีเครือข่ายที่เหนียวแน่นในความ เป็นเครือญาติหรือคนในช่งเดียวกัน*

❖ ในขณะที่พื้นที่วัฒนธรรมบ้านขาว ได้เห็นการปรับตัวของกลุ่มคนทางจิตวิทยาสังคมตนเองเพื่อการเอาตัวรอดในช่วงของการสร้างพื้นที่ตนเอง การถางป่าเพื่อเป็นพื้นที่สำหรับสร้างบ้านในระยะแรกที่พวกเขาให้ความหมายคือ **เป็นการสร้างกระท่อมน้อย** ต่อมาจึงขยับขยายมาสร้างบ้านรูปทรงที่เรียกว่าบ้านเรือนเกย* (ดูภาพที่5)สร้างวัดสระโบสถ์* ตั้งหลัก

*ซึ่งหมายความว่าบริเวณนั้นหรือแถบนั้นเช่นช่งวังมนคือบริเวณที่แม่น้ำเป็นวังวน หรือช่งพ้อมีคือบริเวณของกลุ่มคนที่บ้านใกล้บ้านพ้อมีที่มีการพึ่งพากันอย่างใกล้ชิด

* **บ้านเรือนเกย** คือบ้านที่มีลักษณะเป็นบ้าน 2 หลังมาเกยกัน โดยในระยะแรกสร้างเป็นเพิง ต่อมาจึงสร้างบ้านขนาดใหญ่มีลานกว้างพอประมาณเป็นพื้นที่ระหว่างเพิงที่กลายเป็นที่ทำกับข้าวกับตัวบ้านที่อยู่อาศัย

* **วัดสระโบสถ์** เป็นสถานที่ที่ชาวบ้านให้การเคารพ ผู้นำชาวบ้านในการสร้างวัดคือ เฝ้าควายต่อฟ้า การสร้างวัดในครั้งนั้น มีการขุดสระเพื่อสร้างโบสถ์ โบสถ์ที่สร้างในเวลานั้นใหญ่และสวยงามมาก ประดับด้วยแก้ว สวยงามมาก สร้างด้วยอิฐดิน คือ คนสมัยก่อนไม่มีปูน แต่ใช้ขี้ดิน ผสมยางบงมาผสมกันแล้วเอามาเผา กลายเป็นอิฐ ซึ่งขี้ดินเอามาจากหนองขุมดินโบสถ์ในวัดสระโบสถ์นี้มีการพังลงและสร้างโบสถ์ใหม่มา 3 ครั้งแล้ว มีคนเคยพบพระดินเผาเรียกพระเหล่านั้นว่า พระบ้านขาวและนอกจากนั้นยังพบเครื่องเงินสมัยโบราณ แต่ปัจจุบันชาวบ้านได้นำไปขายหมดแล้ว

บ้าน (มเหศักดิ์) ศาลปู่ตา บทบาทใช้ความเป็นผีเดียวกันและในขณะเดียวกันใช้ **เครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมรูปแบบตระกูล** จะเป็นรูปแบบตระกูลดั้งเดิมหรือที่เรียกว่า **"มีผีตัวเดียวกัน"** ของคนบ้านขวามีความเป็น ไทเฮา(คนบ้านเดียวกัน)สูง มีตระกูลใหญ่ดังนี้ ●ตระกูลนำบัณฑิตย ● ตระกูลพฤษชาติ ●ตระกูลวรรณพฤกษ ●ตระกูลโพธิจักร ●ตระกูลนามบุญลือ ●ตระกูลนามสง่า ●ตระกูลสาระพล ●ตระกูลภูมิฐาน ●ตระกูลสาระบิล

เนื่องจากคนบ้านขวามีตระกูลใหญ่หลายตระกูลเป็นตัวบ่งชี้ให้เห็นว่า บ้านขวาเป็นบ้านที่มีความเป็นมาอย่างยาวนาน จึงทำให้คนบ้านขวาในปัจจุบันจะมีนามสกุลส่วนใหญ่ เป็นคนสกุลต่างๆเหล่านี้ ทำให้เป็นเครือข่ายที่มีความเหนียวแน่นอย่างมาก และมีตระกูลอื่นนอกจากตระกูลเหล่านี้้น้อยมาก นอกจากนั้นคนในตระกูลต่างๆ เหล่านี้ยังมีความสัมพันธ์ภายในซึ่งกันและกันโดยการแต่งงาน ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าเครือข่ายทางสังคมในรูปแบบนี้ของบ้านขวาได้สร้างความเหนียวแน่นในเครือข่ายของตนเองสูง

ภาพที่ 4.สภาพการตั้งบ้านเรือนติดกันเพื่อป้องกันความปลอดภัย

นั่นคือจิตวิทยาทางสังคมของกลุ่มคนในพื้นที่ที่มีความเป็นเฉพาะไม่เหมือนกับคนอื่น เป็นข้อตกลงร่วมกันของสมาชิกในสังคมที่มีความแตกต่างจากคนอื่น ๆ ได้สร้างกลไกทางสังคมและสำนึกร่วมกันต่อศูนย์กลางวัฒนธรรมเพื่ออยู่ร่วมกัน โดยได้กำหนดโลกทัศน์ นิสัยใจคอและความสามารถในการปรับตัวอันเป็นข้อตกลงในพื้นที่ดังเห็นได้จาก

❖ กฎเกณฑ์ของพื้นที่วัฒนธรรมพระราชดำปู้ คือ ไม่ลักขโมย แล้วยังมี ตัวอย่างที่ชัดเจนและมีความเป็นเฉพาะคือ การแก่วัด เป็นการลงแรงร่วมกันของคนในเครือข่าย นอกจากนี้การแก่วัดยังเป็นการให้สถานภาพทางสังคมตาม ตำแหน่งหน้าที่ ในการทำงาน คือประกอบด้วย

มีเจ้าของขวด มีคนกำ คนเตา คนลาก มีข้อตกลงในการแบ่ง กล่าวคือ เจ้าของขวดจะเป็นคนแบ่ง ปลา คนกำและคนเตา จะเป็นงานที่หนักและอาศัยประสบการณ์จึงได้ปลามากกว่าคนลาก นอกจากนี้กฎเกณฑ์ใหม่ที่เกิดขึ้น จากการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติ (ปลาหมด)จึงมีกฎเกณฑ์ตามมา คือ การกำหนดโซน ในการแก่งขวด ให้ไปทำบริเวณซีไหล ซึ่งเป็นกฎของคนในพื้นที่ ที่เกิดจากการปรับตัวให้เข้ากับธรรมชาติ

❖ กฎเกณฑ์ในการปรับตัวให้เข้ากับธรรมชาติของคนบ้านขาวในการจับปลา ถ่ายทอดมาจากความเชื่อที่ว่า การกินปลาไม่บาป พื้นที่วัฒนธรรมบ้านขาวมีแหล่งน้ำในการจับปลามาก จึงทำให้คนบ้านขาวได้ถ่ายทอดความเชื่อเกี่ยวกับการกินปลาเป็นอาหาร ผ่านนิทานสำหรับเด็กดังนี้ "ครั้งพระยาแถมกับแม่ทอน(เมื่อพระยาแถมและแม่ทอน) สมัยสร้างโลก ได้ปั้นแม่หยิงกับผู้ชาย(ได้สร้างผู้หญิงผู้ชาย) ผู้ชายนั้นยากกว่า แม่หยิงนั้นง่ายกว่าผู้ชาย จึงทำให้มีผู้หญิงมากกว่าผู้ชาย ผู้ชายต้องบั่นแล้วใส่ในบักแต้(ผลไม้ที่มีผลคล้ายอวัยวะผู้ชาย) เมื่อบั่นมนุษย์เสร็จแล้วก็เรียกประชุมสังสารสัตว์ มาประชุมว่าจะเอาอะไรมาเลี้ยงมนุษย์ ถ้ามัวตัวใหญ่ที่สุด ก็ย่านบักปล้าเลี้ยง มนุษย์กินหลาย กินวันละสามคาบ(ครึ่ง) ถ้ามัวตัวผอมควย ก็ย่านบักปล้าเลี้ยงแต่จะเลี้ยงให้บางครั้ง จะรับ(เลี้ยง)เป็นชั่วครั้งชั่วคราว แล้วปลาก็ตอบว่า ผมจะเลี้ยงเอง พญาแถมถามว่า แม่นเป็นเสียงผู้ใด ตัวเจ้าตัวเท่านี้จะเลี้ยงมนุษย์ได้หรือ ปลาก็ตอบว่าผมจะเอนหมูมาทั้งหมด ตามหนองตามน้ำ เดือนหนึ่งๆจะไขเดือนละแสนตัว บ่อดเลี้ยงมนุษย์"¹⁴

ภาพที่ 5.สภาพการตั้งถิ่นฐานของบ้านขาวในอดีต

การค้นพบตัวเองของคนที่อยู่อาศัยได้กำหนดความสัมพันธ์ตนเองออกมาเป็นไทเฮาหรือผีตัวเดียวกันที่มีความแตกต่างจากข้าเจ้าหรือกลุ่มอื่นๆในโลกทัศน์ของตนเองที่มีความเชื่อต่อระบบจักรวาล ได้กำหนดทิศทางในการประกันกิจกรรมทางชีวิตที่ขจัดความอันตรายอันเกิด

จากภายนอกและความกลมกลืนต่อการปรับตัวเข้ากับโลกภายนอกและอื่นๆ โดยมองปัญหาเกี่ยวข้องกับแหล่งที่มาของความคิดและความเลวต่อการสนับสนุนกิจกรรมการกระทำให้ลุล่วง ซึ่งเป็นตัวบ่งบอกจิตวิทยาของกลุ่มในการตีความออกมา ถึงแหล่งที่มาของความชั่วร้ายคือสิ่งที่ขัดขวางกิจกรรมของกลุ่มหรือตนเองออกมาผ่านการสื่อสารภายในกลุ่ม โดยยึดเหนี่ยวเป็นจิตสำนึกของคนในพื้นที่อย่างเคร่งครัด ที่ได้กำหนดกรอบของตำแหน่งความสัมพันธ์ระหว่างกันในพื้นที่เป็นความสัมพันธ์ของ“ข่อยกับหมู่เฮา” และ“หมู่เฮากับพวกเขา”กับ“ไทเฮากับข้าเจ้า”หรือ“ผีตัวเดียวกัน”

ประวัติศาสตร์ความผูกพันของจิตวิญญาณผู้คนกับลุ่มน้ำชี

ประวัติศาสตร์ของพื้นที่ทางวัฒนธรรม มีความผูกพันกับการแสวงหาการเอาตัวรอดของกลุ่มคนที่ตั้งถิ่นฐานในพื้นที่วัฒนธรรม ดังนั้นพื้นฐานของสัญลักษณ์ที่เกิดวัฒนธรรมตนเองมาจากผลประโยชน์ส่วนตัวของกลุ่มที่ได้เข้าไปในจิตสำนึกของตนเองว่าเป็นสิ่งที่ต้องใช้และบริโภคเป็นความจำเป็นที่ต้องอาศัยพื้นฐานมาจากผีตัวเดียวกันและไทเฮา ซึ่งได้แสดงออกมาในผลประโยชน์ส่วนตัวที่ตอบสนองบนเส้นทางของการเข้าร่วมในกิจกรรมของกลุ่มคนในพื้นที่ ดังนั้นประวัติศาสตร์ของพื้นที่ทางวัฒนธรรมใน 2 พื้นที่ เกี่ยวข้องกับ วัฏธรรมในสภาพทางประวัติศาสตร์สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ

ความหมายของการตั้งถิ่นฐาน

❖ **พระธาตุคำบุ๋** การสร้างบ้านแปลงเมืองตามประวัติศาสตร์ความทรงจำของผู้อาวุโสในบ้านดอนกลอย¹⁵ เป็นส่วนสำคัญมากที่สุดในอดีตถึงปัจจุบันต่อแม่น้ำชี ได้ให้เราารู้ถึงปัจจัยทางด้านภูมิอากาศและภูมิศาสตร์ ที่มีผลต่อการปรับตัวให้เข้ากับธรรมชาติตลอดจนพื้นที่ทำมาหากิน กฎ และความเชื่อประเพณีต่างๆที่สรรสร้าง**ความเป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรม**ขึ้นมา พ่อใหญ่ครูบัว กองคำ แห่งบ้านดอนกลอย อำเภอเมืองจังหวัดยโสธรได้เล่าให้เราฟังว่า ความเป็นมาของพื้นที่วัฒนธรรมนั้น ท่านรับฟังต่อมามากที่จากเจ้าอาวาสวัดบ้านดอนกลอยสมัยที่ท่านบวชเป็นพระเมื่อหนุ่มโดยใจความที่ระลึกย้อนกลับขึ้นมาได้เป็นดังนี้

บ้านดอนกลอยก่อตั้งโดย “**เฒ่าเฮอะ**”(ท้าวเฮอะ) ประมาณ200ปีได้นำพาพรรคพวกจำนวนประมาณสิบครอบครัว อพยพมาจากบ้านบึงมะแลง(พ่อใหญ่ครูบัวบอกว่าอยู่ในเขต อำเภอฟิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี ในปัจจุบัน ท่านเคยไปที่บ้านบึงมะแลงนี้แต่คนที่นี่นั้นลึกลับหมดมีคนแก่ๆคนหนึ่งบอกว่าเคยมีพ่อเฒ่าให้ฟังถึงการอพยพหนีศึกหนีเสือของคนบ้านนี้อยู่แต่ก็ไม่ได้รายละเอียดมากนักเพราะแก่แก่มากจนแทบไม่มีแรงคุย)

การอพยพในครั้งนั้นได้ใช้น้ำเป็นเส้นทางในการเคลื่อนตัว เพราะสมัยนั้นไม่มีถนนที่จะใช้สัญจรได้เลย แม่น้ำชีในความหมายของผู้อพยพ คือความหวังที่จะรอดและโอกาสของชีวิตใหม่ เพราะนอกจากการประกันว่าถ้าเดินทางตามแม่น้ำนั้นต้องมีสัตว์น้ำให้กินแน่ๆ แล้วการเดินทางน้ำ

ยังรวดเร็วที่สุดอีกด้วย นั่นก็คือการอพยพครั้งนั้นไม่ใช่การเคลื่อนย้ายตามฝูงปลา(ที่มีอยู่มากมายเหมือน ทั่วทั้งหมด)หรือความบังเอิญใดทั้งสิ้น เพราะเป็นการย้ายที่ให้ความหมายว่าแม่น้ำชีคือทางรอด นี่คือจิต วิญญาณ บรรพบุรุษที่มีต่อแม่น้ำชีของชาวบ้านดอนกลอย“ก็มากันตามน้ำเรื่อย ๆ ปลาก็ไม่อดไม่อยากหิวเมื่อใดก็ได้กินเมื่อนั้นตามแต่พึงผู้เฒ่าเขาพูดมา”¹⁷

รูปภาพพ่อใหญ่ครูบัวผู้ให้ข้อมูล

เฒ่าเฮอะ ได้พาพรรคพวกเดินทางมาจนถึงที่บริเวณแห่งหนึ่ง เป็นที่ดอนสูงใหญ่ริมแม่น้ำชีที่แยกสายจากชีสายหลัก(ชีหลง) ที่ดอนแห่งนั้นมีหนองน้ำอยู่รายรอบ ที่ลุ่ม และป่าทึบที่เต็มไปด้วยมันและกลอย ด้วยภูมิประเทศที่ง่ายต่อการบรรลุถึงการปรับตัวของคนกับธรรมชาติ ทำให้เฒ่าเฮอะและพวกตัดสินใจเลือกที่แห่งนี้เป็นที่ลงหลักปักฐานในที่สุด หลังจากเดินทางเพื่อหาทางรอด ดังนั้น ท่าเลแห่งนี้ในความหมายของคนสมัยแรกตั้งถิ่นก็คือสถานที่ ที่พวกเขาสามารถมีชีวิตรอดและดำรงชีวิตอยู่ได้ หรือที่ ที่ปลอดภัยนั่นเอง

ในช่วงตั้งรกราก มีการรวมตัวโดยกำลังกายและกำลังใจของคนที่อพยพขึ้นมาในความหมาย “ไทเฮา”สูงมากในการที่จะสร้างหมู่บ้าน หรือหาและเก็บอาหาร เช่นจะมีการลงแรงกันสร้างวัด สร้างฉางข้าววัด(เป็นฉางข้าวกลางของหมู่บ้าน) บุกเบิกที่นาหรือช่วยกันสร้างบ้าน สร้างถนน ในช่วงนี้อธิบายได้เป็นขั้นตอนที่ทุกคนออกแรงกายแรงใจเพื่อสังคมและพื้นที่เป็นหลัก ถือว่ามีความเจริญของงานของกลุ่มคนในพื้นที่นั้น ซึ่งจิตวิญญาณของคนในพื้นที่นั้นจะมองเรื่องของสังคมและพื้นที่เป็นหลัก นั่นก็คือความเป็น เรา ,พวกเรา จะมีอยู่สูง...ความเป็นไทเฮา เป็นสิ่งที่ทำให้คนในพื้นที่มีความมั่นคงปลอดภัย และอยู่รอดเพื่อที่จะทำการส่งผ่านวัฒนธรรม

ธรรมของตนต่อไป ปัจจัยทางภูมิอากาศสภาพพื้นที่ทำมาหากินได้กำหนดชนิดของมนุษย์ทางวัฒนธรรมเพื่อให้คนในพื้นที่ สามารถเอาตัวรอดได้และมีความผูกพันกับสายน้ำ

ทำเลใหม่นั้นมีตัวชี้วัดให้เห็นถึงทางรอดและเหตุผลในการตั้งถิ่นฐาน ดังนี้

- ทำเลริมน้ำหมายถึงความสะดวกในการหาอาหารจากน้ำ และการมีแหล่งอาหารให้ใช้แรงไปแลกเปลี่ยนมาบริโภคได้ตลอดเวลาที่ต้องการ
- ทำเลที่เป็นดอนยกตัวสูงแม้ว่าจะอยู่ริมน้ำแต่ก็มีปัญหาจากน้ำท่วมเพียงบางครั้งเท่านั้น ที่หนักจริง ๆ จึงจะท่วม
- การมีหนองน้ำและที่ลุ่ม หมายถึงโอกาสที่ง่ายในการควบคุมน้ำและใช้น้ำในการทำนาและพื้นที่หนองยังใช้ทำนาได้เป็นอย่างดีโดยไม่ต้องถางป่าทำนาเพิ่มมากนัก
- ทำเลที่ป่ามีต้นไม้กลอยอุดมสมบูรณ์ ทำให้ชาวบ้านสามารถกระจายเวลาไปสู่การทำงานที่หนักและซับซ้อนมากกว่าการหาอยู่หากิน เช่นการบุกเบิก หรือการสร้างศูนย์กลางทางสังคมของเขา และเป็นการประกันว่าหากข้าวของเขาหมดไม่ว่าจะฝนแล้งหรือน้ำท่วม เขาก็สามารถเข้าดงไปหากลอมมากินแทนข้าวได้

ดังนั้นการกำหนดสถานที่ตั้งดอนเจ้าปู่เขาจึงเลือกที่ ๆ ใกล้น้ำที่สุดซึ่งน้ำท่วมไม่ถึงและป่าที่เต็มไปด้วยกลอยและมันต่าง ๆ ซึ่งนั่นก็คือให้สถานที่ ๆ ดีที่สุดสำหรับเป็นอาณาเขตที่ตั้งแก่งสิ่งที่น่าถวิล ซึ่งที่จริงก็คือ การสร้างจริยธรรมต่อการปรับตัวเข้าใช้ธรรมชาติ เพื่อการอยู่รอดร่วมกัน นั่นก็คือการรักษาพื้นที่ ที่ดีที่สุดไว้ โดยผ่านเรื่องราวของความศักดิ์สิทธิ์และสิ่งที่น่าถวิลร่วมกัน นั่น จึงเป็นที่มาของคำว่า “ดอนกลอย” เป็นความหมายทั้งเชิงกายภาพและในเชิงสัญลักษณ์ต่อสิ่งที่สำคัญที่สุดในชีวิต เพราะเป็นสองสิ่งที่ให้อาณาเขตและประกันถึงการอยู่รอดของชีวิตของเขา และ เป็นสิ่งที่มีความหมายที่เข้มข้นลึกซึ้งแก่คนที่ใช้พื้นที่นี้มากที่สุด ดังนั้นที่นี้จึงได้ใช้ชื่อว่า “บ้านดอนกลอย” เป็นความหมายของเขตแดนพื้นที่ของตนเองที่มีอยู่บอกพื้นที่ทำมาหากิน

❖ ประวัติศาสตร์การบอกเล่าบ้านขาวใหญ่ของผู้อาวุโสในบ้านขาว¹⁷ ได้ทำให้เราคลี่คลายปัญหา ข้อแรกเกี่ยวกับว่ามีปัจจัยอะไรที่ตั้งถิ่นฐาน บรรพบุรุษของคนบ้านขาวเป็นใครอพยพมาจากไหน เนื่องจากความเป็นมาของบ้านขาวไม่มีหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรบันทึกเกี่ยวกับปีที่ตั้งบ้านหรือผู้ใดเป็นผู้นำในการตั้งบ้านบ้านขาวและการถักทอเครือข่ายความสัมพันธ์ของคนในพื้นที่

พ่อใหญ่พรมมา งามสง่า อดีตผู้ใหญ่บ้านขาวหมู่ที่ 15 ตำบลขาว อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ดได้เล่าเกี่ยวความเป็นมาของบ้านขาวว่าท่านได้ฟังการเล่ามาจากบิดาคือ นายสีหา นามสง่า อดีตผู้ใหญ่บ้านคนแรกของบ้านขาว(หมู่ที่ 3) เล่าว่า บ้านขาวก่อตั้งโดยเฒ่า

ความถูกต้อง(เป็นความถูกต้อง)และอุปฮาด ราชวงศ์ ราชบุตร ได้นำพรรคพวกประมาณ 20 คน อพยพมาจากเมืองยโสธร ซึ่งสอดคล้องกับคำบอกเล่าของพ่อใหญ่บัว โพธิจักร¹⁸ ที่บรรยายถึงเหตุผล ในการอพยพครั้งนั้นว่า**"พวกนั้นเข้ามีช้าง(ช้าง)ซึ่งสมัยก่อนคนนิยมช้าง(ช้าง)กันหลายทางฝั่งยโสธรมันอ่อน(แน่นมาก)กันมาก ไปป่าใดคงใดก็มีแต่คนเลี้ยงช้างและอังกั้นมันแย่งกันเลี้ยง และแม่ใหญ่มะลิ งาคอนทรง¹⁹ผู้รักษาเผ่าความถูกต้องพาเป็นทายาทรุ่นที่ 5 กล่าวว่าเผ่าความถูกต้องพาเป็นผู้สร้างอาฮาม(อาราม)ที่วัดสระโบสถ์ ต้องไปเช่นไหวในเดือนสี่ดับเดือนสิเพ็ง (แรม 14 ค่ำเดือน 9)มีของเช่นไหวคือ บักพร้าวซ่อม(มะพร้าว) ,กล้วยหอม,เหล้าไห,ไก่ตัว**

ความหมายของการอพยพในครั้งนี้คือ ไม่สามารถอาศัยในพื้นที่เดิมได้ต่อไป จึงเป็นปัจจัยที่ผลักดัน ให้ต้องอพยพออกจากพื้นที่เดิม แต่ขณะเดียวกันการอพยพไปยังพื้นที่ใหม่ต้องมีหลักประกันว่าอยู่รอดได้ คือระหว่างการอพยพได้แสวงหาพื้นที่ใหม่ พวกเขาต้องไม่อดตายในการอพยพครั้งนี้ จึงมีเป้าหมายที่บ้านคำบักเว้ (อำเภอเสลภูมิ) ซึ่งอยู่ทางเหนือ สำหรับเส้นทางในการอพยพครั้งนี้ แต่ก่อนเป็นถนนดินเดินมาจากยโสธรมาตามถนนเลาะมาตามลำน้ำชี²⁰ ในการใช้เส้นทางตามลำน้ำชี นอกจากจะไม่อดตายระหว่างการเดินทางแล้ว พวกเขาสามารถพบปะแลกเปลี่ยนกับคนที่ตั้งบ้านอยู่ริมฝั่งน้ำด้วย หรืออาจพบทำเลใหม่ที่มีความสมบูรณ์ ความหมายของพวกเขา คือ มีป่าสำหรับเลี้ยงช้าง**การอพยพของคนบ้านขวาวครั้งนี้หมายถึงการอยู่รอดและความหวังที่จะมีชีวิตใหม่**²¹ บรรพบุรุษของพวกเขาเลือกที่จะเดินทาง²²ตามเส้นทางเลียบฝั่งแม่น้ำชีมาขึ้นทางเหนือ การที่เดินทางเลียบฝั่งแม่น้ำ มีนัยที่สำคัญคือ เป็นการประกันการมีชีวิตรอดของกลุ่มคนที่อพยพ คือในแม่น้ำชีมีสัตว์น้ำให้กินแน่ๆ พวกเขาให้ความหมายความอุดมสมบูรณ์ว่า **"ไปหม่อง(สถานที่)ใดก็มีปลา มีปลาบ่อ(มาก)"**²³ ดังนั้นแม่น้ำชีในความหมายของพวกเขา จึงเป็นความหมายของหนทางในการอยู่รอด **หากพวกเขาเดินทางเลียบไปตามน้ำชีจะไม่อดตาย แม่น้ำชีจึงเป็น ตัวกำกับจิตวิญญาณของความผูกพันบรรพบุรุษคนบ้านขวาว(ดูรูปภาพที่6)**

ในการอพยพเพื่อไปยังพื้นที่เป้าหมาย คือบ้านคำบักเว้ แต่ก่อนที่พวกเขาจะเดินทางถึงบ้านคำบักเว้ เผ่าความถูกต้องพาได้นำพรรคพวกแวะพักในดงๆหนึ่งติดกับลำชีหลง ดังนั้นเป็นป่าเต็มไปด้วยต้นขวาว **แต่ต้นขวาวต้นนั้นใหญ่กว่าหมู (ต้นใหญ่กว่าเพื่อน) จึงบั้ง(โค่น)ลงและนั่งกินข้าวลือมวงได้ 20 คน**²⁴ และพื้นที่มีลักษณะเป็นที่ ดอนสูงน้ำท่วมไม่ถึง ลักษณะรอบๆดอนมีหนองน้ำคือ หนองโนนแท่น หนองคู หนองอีเต่า หนองดงกล่าวเหล่านี้มีร่องเสียวเป็นตัวเชื่อมกับลำชีหลง และเป็นพื้นที่ราบลุ่มกว้างใหญ่สามารถถางป่าเป็นที่นาได้ จากคำบอกเล่าของพ่อใหญ่บัว โพธิจักร อดีตผู้ใหญ่บ้านได้ให้ความกระจ่างเกี่ยวกับพื้นที่ในการทำนาของคนบ้านขวาวในอดีตว่า **"ที่เฮ็ดนาก็ฮีด"**(พื้นที่ทำนาหาได้ไม่ยาก)และยังมีพืชที่สามารถใช้ประโยชน์ในการสร้างบ้านเช่นมีต้นกก ที่เอามาเฮ็ดแซงกก (ใช้ทำฝาสำหรับสร้างบ้านในสมัยก่อน) นอกจากนั้นทางทิศเหนือ

ของบริเวณที่ตั้งบ้านเป็นป่าดอนลำ และทิศใต้เป็นดอนป่าฮัง * และทางทิศตะวันออกเป็น ป่าดงค้อ และถัดไปเป็นดอนป่าจิก ซึ่งเขาสามารถใช้พื้นที่ป่าเหล่านี้เป็นแหล่งหาอยู่หากินได้ ไม่ว่าจะเป็นเห็ดชนิดต่างๆ เช่น เห็ดน้ำหมาก เห็ดปลวก เห็ดระโงก เห็ดได้ เห็ดจิก โดยให้ความหมายของความอุดมสมบูรณ์ของป่าดังนี้ “ผู้ใดไปเก็บ(เห็ด)สวยก็ได้กินสวยผู้ใดไปเก็บแลงก็ได้กินแลง”²⁵ (ใครไปเก็บแลงก็ได้กินเห็ดแลง ไปเก็บเย็นก็ได้กินเย็น)

ภาพที่6.การเลือกตั้งถิ่นฐานในลุ่มน้ำชี(หลง)

ความหมายของทำเลที่ตั้งบ้านของพื้นที่วัฒนธรรมบ้านขาว

คนในพื้นที่วัฒนธรรมบ้านขาว เลือกทำเลที่ตั้งบ้านอยู่ใกล้ลำชีหลงและถือว่าเป็นแหล่งน้ำที่สำคัญ และเป็นที่มาของน้ำส่วนใหญ่ในพื้นที่วัฒนธรรมบ้านขาว ลำชีหลงยังเป็นหลักประกันการยังชีพของคนในพื้นที่วัฒนธรรมบ้านขาวหาก ไม่สามารถหาอาหารอย่างอื่นกินได้ หรือคนบ้านขาวสามารถใช้แรงงานของตนเองแลกเปลี่ยน²⁶ กับสภาพธรรมชาติเพื่อนำปลามาบริโภค นอกจากนั้นลำชีหลงจึงเป็นหลักประกันในการอยู่รอดของคนบ้านขาวในกิจกรรมการทำนา คือ **การใช้น้ำในลำชีหลงสำหรับการทำนาโดยใช้กะชั้สระน้ำ(วิดน้ำ)เข้านา**²⁷ หรือหากเกิดเหตุภัยพิบัติน้ำท่วมไม่สามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตในฤดูกาลเก็บเกี่ยวได้ คนบ้านขาวจะหาวิธีการอยู่รอดร่วมกันของคนในพื้นที่ **สามารถจับปลาในลำชีหลงไปแลกกับหมู่บ้านที่น้ำไม่ท่วม**

* ดอนป่าฮัง เป็นสถานที่ชาวบ้านขาวใช้เป็นที่พักพิงและเผาศพ เรียกชื่ออีกอย่างว่าป่าดอนบ้าน และนอกจากนั้นคุ่มที่อยู่ใกล้กับดอนป่าฮังเรียกแทนชื่อหมู่บ้านว่าคุ่มป่าฮัง

คือบ้านห้วยทราย บ้านหนองแซง โดยมีคนที่เดินทางไปแลกในครั้งนั้น พร้อมกันมีอายจันทา อ้ายบุญมา ในตอนนั้นต้องเอาของไปแลกตลอด เอาปลาไปแลกกับเขา ตอนนั้นเอาดาว(อุปกรณ์จับปลา)หย่อนลงใส(ที่ไหน)ก็ได้ปลา²⁸

ความหมายนี้คือ เขาสามารถจับปลาอย่างเหลือเฟือเพื่อไปแลกกับบ้านอื่นที่ไม่ได้เผชิญชะตากรรมเดียวกัน นี่เป็นการยืนยันว่าลำชีหลงคือ หลักประกันการอยู่รอดของคนบ้านขาว เป็นเลือดเนื้อ ชีวิต และจิตวิญญาณ หากขาดชีหลงนั้นหมายความว่า ความเป็นคนบ้านขาวต้องตาย พวกเขาจึงรู้สึกหนาวร้อนต่อสภาพการเปลี่ยนแปลงของแม่น้ำชีและพยายามรักษาแม่น้ำชีให้อยู่คู่กับบ้านขาวประกอบกับพื้นที่มีลักษณะเป็นพื้นที่ดอนน้ำท่วมไม่ถึง โดยเฉพาะบริเวณดอนวัดสระโบสถ์ เป็นบริเวณดอนใหญ่และสูงในบ้าน แม่น้ำจะท่วมหนักขนาดไหนน้ำก็ไม่ท่วม เช่นในประวัติความเป็นมาของบ้านขาวถือว่า วิกฤติการณ์น้ำท่วมใหญ่ที่เกิดขึ้น เมื่อปี พ.ศ.2521 ว่าเป็นน้ำท่วมที่หนักที่สุดตั้งแต่ตั้งบ้านมาเลยก็ว่าได้ จากคำบอกเล่าของยายชี²⁹ ได้เล่าถึง เหตุการณ์ครั้งนั้นว่า“น้ำท่วมครั้นนั้นคนต้องไปอยู่ในดอนวัด มีคนอยู่เยอะทั้งคนบ้าน สะทอน กุดแซ่ กุดเรือ โพธิ์ชัน โพธิ์ตาก โนนยาง โนนแพง บ้านเลาะ(แถว)นี้ น้ำท่วมหมด บ้านอยู่มาได้ไปอยู่ดอนวัดกันหมดทั้งวัน ทั้งควย(ควาย)เอาข้าวจากบ้านมารวมกันกิน ข้าว(นา)เสียหายหมด” จึงถือได้ว่าดอนวัดสระโบสถ์เป็นศูนย์รวมของคนบ้านขาว โบสถ์ของวัดสระโบสถ์ถือเป็นเครื่องหมายสัญลักษณ์ของบ้าน เมื่อไปทำนาเมื่อหันกลับมาทางบ้านจะเห็นโบสถ์และได้ยินเสียงระฆังที่แขวนอยู่ที่ริมหลังคาโบสถ์³⁰ นอกจากนี้ คนบ้านขาวยังใช้วัดเป็นที่พูดคุยปัญหาที่เกิดขึ้นในบ้าน บริเวณศาลาการเปรียญของวัดจึงสร้างอย่างใหญ่โตนอกจากใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาแล้วยังใช้สถานที่ประชุมด้วย โดยจะมีการเคาะเกราะเพื่อเรียกคนบ้านขาวมาประชุม³¹

จากลักษณะดังกล่าวจึงทำให้พวกเขาตัดสินใจเลือก ลักษณะภูมิประเทศที่ว่านี้เหมาะสำหรับการเป็นพื้นที่ตั้งบ้าน ถือเป็นพื้นที่ในดวงใจ คือเป็นทำเลที่เขาอยู่แล้วไม่ตาย ง่ายต่อการปรับตัวเข้ากับธรรมชาติ ถือเป็นทำเลมีความปลอดภัย จากภัยพิบัติจากธรรมชาติที่พวกเขาไม่สามารถจะควบคุมได้ จึงตั้งบ้านขึ้นในบริเวณดังกล่าว และเรียกตนเองว่า“คนบ้านขาวใหญ่” นั้นเป็นการแสดงให้เห็นว่าคนในอดีตได้ปรับตัวให้เข้ากับระบบธรรมชาติของพื้นที่ในเวลานั้น โดยผ่านการเรียกชื่อหมู่บ้านตามชนิดของไม้ที่มีอยู่ในพื้นที่ ได้กำหนดสัญลักษณ์ของพื้นที่ที่ตนเองอาศัยออกมา ดังนั้นจิตสำนึกโครงสร้างทางสังคมบ้านขาวในเวลานั้น เป็นการเรียนรู้ ทำความเข้าใจและปรับตัวเข้ากับธรรมชาติที่ตนเองอยู่อาศัย และสามารถนำธรรมชาติที่มีอยู่มาทำให้เกิดประโยชน์กับการปรับตนเองเข้ากับธรรมชาติ

ในช่วงแรกๆของการตั้งบ้านขาว มีความจำเป็นต้องใช้แรงงานคนสูงมาก จึงเป็นปัจจัยผลักดันให้คนในพื้นที่ ต้องร่วมแรงงานอย่างแนบแน่น เพื่อปรับตัวของคนเข้ากับสภาพธรรมชาติที่เป็นอยู่ ในช่วงเวลานั้น เช่น การถางป่าเพื่อเป็นพื้นที่สำหรับสร้างบ้านในระยะ

แรกที่พวกเขาให้ความหมายคือ **เป็นการสร้างกระท่อมน้อย** ต่อมาจึงขยายมาสร้างบ้านรูปทรงที่เรียกว่าบ้านเรือนเกย สร้างวัดสระโบสถ์ ตั้งหลักบ้าน (มเหศักดิ์) ศาลปู่ตา ต่อมาหลังจากคนเพิ่มมากขึ้นจึงขยายออกไปทางเหนือไปจรดดอนปู่ตาและทางใต้ติดกับวัดสระโบสถ์ เป็น 3 ช่ง(คุ้ม³²บ้าน)คือ1.ช่งกลางบ้าน(หมู่ที่4) 2. ช่งฮ้องหอ(ช่งใต้)(หมู่ที่3) 3.ช่งปู่ตา(ช่งเหนือ)³³(หมู่ที่5)³⁴ ต่อมาเมื่อประชากรเพิ่มมากขึ้น มีการขยายตัวของบ้าน(ออกเรือน)ไปตั้งบ้านใหม่ในบริเวณที่เป็นพื้นที่ในบริเวณดอนบ้าน เพิ่มมากขึ้นขยายเป็น ช่งบ้านน้อยหัวแมว และช่งวัดน้อย ช่งน้ำช่างใหญ่(ขยายตัวจากการรวมแรงงานในหมู่บ้านขุดน้ำสร้าง เนื่องจากเมื่อคนมากขึ้นน้ำไม่พอกินพอใช้จึงระดมแรงงานในหมู่บ้านบ้านละคน เพื่อขุดขึ้นช่างใหญ่อยู่กลางบ้านเป็นช่างสำหรับดื่มกิน(เป็นน้ำที่กินแซบ)

จึงเรียกบ้านแถวนี้ว่าช่งน้ำช่างใหญ่³⁵ ช่งหนองโนนแท่น ช่งหนองชีควย(เป็นหนองที่อยู่ใกล้กับหนองโพนแท่นเป็นสถานที่ชาวบ้านเอาควายมาเลี้ยงและมีหนองน้ำขนาดเล็กที่ควายลงนอน) และทางทิศใต้บ้านขยายตัวไปจนถึงวัดสระโบสถ์เป็นช่งสีฐาน และประมาณปี 2521 ขยายตัวตั้งช่งโนนสวรรค์ ซึ่งเป็นบริเวณพื้นที่พื้นที่สาธารณะชาวบ้านใช้ทำสวนปลูกพืชผักเช่น ปลูกยาสูบ,พริก หัวหอม กระเทียม,หอมหัวใหญ่ ปลูกไว้กินเอง(เอ็ดกิน)โดยจะปลูกในช่วงหลังหว่านา คือ ช่วงเดือน 11-12 ช่วงหมดฝน โดยนำน้ำมาจากหนองอีเตา หนองคูปลูกผัก³⁷ บ้านขาวตั้งเป็นตำบลในปี พ.ศ. 2457 ประกอบด้วย

❖ บ้านโนนยาง

ที่ตั้ง ตั้งอยู่ตำบล ขาว ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของบ้านขาวระยะทาง 5 กิโลเมตร ติดกับบ้านสะทอนไป ประมาณ 2 กิโลเมตร

ประวัติ ผู้ก่อตั้งไม่ทราบแน่ชัดว่าเป็นใครทราบเพียงว่า เมื่อประมาณปี พ.ศ.2369 มีคนกลุ่มหนึ่งประมาณ 20 -30 ครอบครัวอพยพจากเขตยโสธร มาก่อตั้งหมู่บ้าน “หัวดงยาง” นี้ขึ้น เนื่องจากหมู่บ้านอุดมสมบูรณ์จึงมีประชากรอพยพมา อยู่เป็นจำนวนมาก กลายเป็นหมู่บ้านใหญ่และเปลี่ยนชื่อเป็น “บ้านโนนยาง” ในปัจจุบัน

สภาพพื้นที่ บ้านโนนยางมีบริเวณดังนี้ ทิศเหนือจดบึงใหญ่และกุดปลาคูณ ทิศใต้จดป่าละเมาะ(ป่าดงแฮด)ติดต่อกับบ้านสะทอน ทิศตะวันออก จดลำน้ำยัง ทิศตะวันตก จดทุ่งนาที่บ้านโนนแพงและนาบ้านสะทอน

❖ บ้านสะทอน

ที่ตั้ง ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของบ้านขาว ห่างจากบ้านขาวประมาณ 3 กิโลเมตร ประวัติความเป็นมาของบ้านสะทอนผู้ก่อตั้งคือนางมี ริมไสย ก่อตั้งเมื่อ พ.ศ.2447 คนออกจากบ้านเขามาตั้งบ้านสะทอน³⁷ บ้านบริเวณป่าดอนคือ ได้ตั้งชื่อบ้านตามชื่อต้นไม้คือ ผักสะทอน ไปตั้งสาเหตุในการอพยพในครั้งนั้น เป็นการอพยพตามทีนา ในระยะแรกๆนั้นเป็นเพียงไปตั้งเถียงนาน้อยเผื่อนา

❖ บ้านโนนแพง

ที่ตั้ง ตั้งอยู่บนเส้นทางระหว่างบ้านขาว(ระยะทางประมาณ 2 กิโลเมตรตั้งอยู่บนเส้นทางเกวียนโบราณ)กับบ้านโนนยาง ทิศใต้ติดกับบ้านสะทอนและดอนค้อ ทิศตะวันออกติดกับบ้านสะทอนและบ้านโนนยาง ทิศตะวันตกติดกับบ้านขาว หมู่บ้านโนนแพงตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2417 โดยเป็นการขยายตัวตามพื้นที่ทำนาของคนบนขาว³⁸ เป็นเวลา 124 ปีมาแล้ว

❖ บ้านหัน

ที่ตั้ง ตั้งอยู่บนเส้นทางสายเสลภูมิ-โพธิตาก ตั้งเมื่อราว พ.ศ. 2300 ผู้ก่อตั้งชื่อนายโง่น ซึ่งเป็นต้นตระกูล เนตรพนา โดยอพยพครอบครัวมาจาก บ้านกุดเขียว อำเภอบางสามารถ ตั้งอยู่ริมชีหลง บริเวณเวณริมชีหลงแห่งนี้เป็นที่อุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การทำการเกษตร และมีต้นหนามหันขึ้นอยู่ทั่วๆ จึงเรียกชื่อบ้านนี้ว่า “บ้านดอนหัน” ต่อมาเรียกบ้านหันในเวลาต่อมาได้มีคนอพยพมาเพิ่มเรื่อยๆจนมีหลายครอบครัว

❖ บ้านหนอง

ที่ตั้งอยู่บนเส้นทางระหว่างบ้านหันและบ้านขาว บ้านหนองเกิดจากการขยายตัวของคนบ้านขาวไปตั้งอยู่อาศัยตามที่นา ผู้ก่อตั้งบ้านไม่สามารถระบุได้ แต่น่าจะตั้งประมาณปี 2440(ปีที่ไฟไหม้บ้านขาว)³⁹ เนื่องจากพื้นที่มีลักษณะเป็นดอนที่มีต้นหนามจึงเรียกว่าบ้านหนอง และบริเวณพื้นที่ติดกับบริเวณป่าดอนลำ

❖ บ้านทรายมูล

ที่ตั้ง ตั้งอยู่ตำบลขาวอำเภอสลภูมิ คนบ้านทรายมูลเดิมอยู่ที่บ้านคำแดง อพยพข้ามน้ำมายัง มาอยู่ตามที่นาคือบริเวณภูฮัง ในการอพยพครั้งนั้นมีมากัน 6-7 ครอบครัว ต่อมา มีใจมาปล้นประกอบกับบริเวณนั้นน้ำท่วมจึงย้ายมาอยู่บริเวณดอนที่มีลักษณะสันเนินและมีน้ำล้อมรอบและเนิน ที่ตั้งหมู่บ้านเป็นลักษณะที่มีลักษณะคล้ายกับทรายมูลจึงเรียกหมู่บ้านว่าบ้านทรายมูลผู้นำในการตั้งบ้านคือปู่ตาแสง (นายรู คาตะงา) ตั้งหมู่บ้านเมื่อ พ.ศ. 2331จากสภาพที่ตั้งบ้านเป็นบริเวณที่ลุ่มต่ำที่สุดเป็นที่ไหลมาบรรจบกันระหว่างน้ำชีหลงและน้ำยัง⁴⁰

ดังนั้นการใช้พื้นที่ทางวัฒนธรรม2ที่ในกลุ่มน้ำชี(หลง)ในการศึกษาได้ให้ความหมายของการยึดถือศูนย์กลางวัฒนธรรมในความเชื่อและมีจิตวิญญาณเดียวกัน2พื้นที่ ไม่ได้เป็นกรณีศึกษาหรือเกิดขึ้นมาจากการแบ่งของคนในพื้นที่ หรือแบ่งตามตำบลหรือหมู่บ้าน แต่แบ่งมาจากอัตลักษณ์วัฒนธรรมของตนเองที่ไม่เหมือนกับของคนอื่นในท้องถิ่น เป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรมพระราชดำปู้ (อ.เมือง.จ.ยโสธร) และพื้นที่ทางวัฒนธรรมบ้านขาว(อ.เสลภูมิ จ.ร้อยเอ็ด)

บุคคลที่ให้สัมภาษณ์.

- 1.พ่อครูบัว กองคำ อายุ 82 ปี.วันที่สัมภาษณ์ 25 กรกฎาคม 2544 .ที่บ้านเลขที่80 หมู่8.บ้านดอนกลอย.อ.เมือง.จ.ยโสธร.

- 2.อ้างแล้ว.
- 3.อ้างแล้ว.
- 4.ยายมะลิ งามคนทรง. อายุ 80 ปี วันที่สัมภาษณ์ 10 สิงหาคม 2544.ที่บ้านเลขที่11 .หมู่11.ตำบลบ้านขาว.อ.เสลภูมิ .จ.ร้อยเอ็ด.
- 5.หลวงปู่ หนู .วัดอินทรีนิवास .อายุ76 ปี. วันที่สัมภาษณ์. 10 สิงหาคม 2544.ที่วัดอินทรีนิवास. ตำบลบ้านขาว.อ.เสลภูมิ .จ.ร้อยเอ็ด.
- 6.ยายทองนาค สาริแสน .อายุ 75 ปี.วันที่สัมภาษณ์. 1 กันยายน 2544.ที่บ้านเลขที่60 .หมู่9.ตำบลบ้านขาว.อ.เสลภูมิ .จ.ร้อยเอ็ด.
- 7.อ้างแล้ว.พ่อครูบัว กองคำ.
- 8.นายบุญ กองคำ .บ้านดอนกลอย .วันที่สัมภาษณ์ 25 กรกฎาคม 2544.ที่บ้านเลขที่80 หมู่8.บ้านดอนกลอย.ตำบลค้อเหนือ.อ.เมือง.จ.ยโสธร.
- 9.อ้างแล้ว.พ่อครูบัว กองคำ.
- 10.กำนันสถาพร รอเสนา อายุ 45ปี.วันที่สัมภาษณ์ 10 สิงหาคม 2544.ที่บ้านเลขที่60 .หมู่9.ตำบลบ้านขาว.อ.เสลภูมิ .จ.ร้อยเอ็ด.
- 11.นายสมพงษ์ กองคำ.อายุ31ปี . วันที่สัมภาษณ์ 25 กรกฎาคม 2544.ที่บ้านเลขที่77 หมู่13.บ้านหนองวัว. ตำบลค้อเหนือ.อ.เมือง.จ.ยโสธร.
- 12.อ้างแล้ว.
- 13.อ้างแล้ว.หลวงปู่ วัดอินทรีนิवास.
- 14.นายใส งามคนทรง .อายุ35 ปี.วันที่สัมภาษณ์ 10 สิงหาคม 2544.ที่บ้านเลขที่11 .หมู่11.ตำบลบ้านขาว.อ.เสลภูมิ .จ.ร้อยเอ็ด.
- 15.พ่อครูบัว กองคำ อายุ82ปี.วันที่สัมภาษณ์ 15 สิงหาคม พ.ศ.2544. ที่บ้านเลขที่80 หมู่8.บ้านดอนกลอย. ตำบลค้อเหนือ.อ.เมือง.จ.ยโสธร.
- 16.อ้างแล้ว.
- 17.พ่อใหญ่พรมมา งามสง่า .อดีตผู้ใหญ่บ้าน. อายุ 80 ปี . วันที่สัมภาษณ์ 10 สิงหาคม 2544.ที่บ้านเลขที่43 .หมู่9.ตำบลบ้านขาว.อ.เสลภูมิ .จ.ร้อยเอ็ด.
- 18.พ่อใหญ่บัว โพธิจักร อายุ82ปี.วันที่สัมภาษณ์ 10 สิงหาคม 2544.ที่บ้านเลขที่ 28 หมู่15. ตำบลบ้านขาว อ.เสลภูมิ จ.ร้อยเอ็ด
- 19.อ้างแล้ว.แม่ใหญ่มะลิ งามคนทรง .
- 20.กำนันสิงห์ สิงห์สุโว อดีตกำนันตำบลขาว.อายุ 73 ปี.วันที่สัมภาษณ์ 1 กันยายน 2544.ที่บ้านเลขที่78 .หมู่7.ตำบลบ้านขาว.อ.เสลภูมิ .จ.ร้อยเอ็ด.
- 21.อ้างแล้ว.พ่อใหญ่บัว โพธิจักร.
- 22.อ้างแล้ว.กำนันสิงห์ สิงห์สุโว.

- 23.อ้างแล้ว.พ่อใหญ่บัว โพธิจักร.
- 24.อ้างแล้ว.
- 25.อ้างแล้ว.พ่อใหญ่บัว โพธิจักร.
- 26.อ้างแล้ว.หลวงปู่หนู วัดอินทรวาส.
- 27.ยายชี วรรณพฤติ .อายุ 80 ปี.วันที่สัมภาษณ์.วันที่ 10 สิงหาคม 2544. ที่วัดอินทรวาส. ตำบลบ้านขาว.อ.เสลภูมิ .จ.ร้อยเอ็ด.
- 28.อ้างแล้ว.หลวงปู่หนู วัดอินทรวาส.
- 29.อ้างแล้ว.ยายชี วรรณพฤติ.
- 30.นางหุ สุระพล .อายุ 53ปี .วันที่สัมภาษณ์. วันที่ 10 สิงหาคม 2544.ที่บ้านเลขที่38 .หมู่9. ตำบลบ้านขาว.อ.เสลภูมิ .จ.ร้อยเอ็ด.
- 31.อ้างแล้ว.กำนันสถาพร รอสณา.
- 32.อ้างแล้ว.นางหุ สุระพล.
- 33.อ้างแล้ว.พ่อใหญ่บัว โพธิจักร.
- 34.อ้างแล้ว.กำนันสิงห์ สิงห์สุโว.
- 35.อ้างแล้ว.
- 36.นายสิงห์ทอง สุระพล.(อดีตผู้ใหญ่บ้านหมู่9)อายุ73ปี.วันที่10 สิงหาคม 2544.ที่บ้านเลขที่46 .หมู่9.ตำบลบ้านขาว.อ.เสลภูมิ .จ.ร้อยเอ็ด.
- 37.อ้างแล้ว.พ่อใหญ่บัว โพธิจักร.
- 38.อ้างแล้ว.
- 39.อ้างแล้ว.กำนันสิงห์ สิงห์สุโว.
- 40.นายองอาจ ฟองเนตร ผู้ใหญ่บ้านโนนแพง.อายุ 53ปี. วันที่สัมภาษณ์ 1 กันยายน 2544.ที่ทำการอบต.บ้านโนนแพง.ตำบลบ้านขาว.อ.เสลภูมิ .จ.ร้อยเอ็ด

บทที่ 1.การเกิดขึ้นมาของเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการในลุ่มน้ำชี

- ข้อจำกัดทางธรรมชาติของวัฒนธรรมลุ่มน้ำชี(หลง)
- การปรับตัวในยุทธศาสตร์เพื่อการอยู่รอด
- ความสามารถในการกิจกรรมของคนในพื้นที่ทางวัฒนธรรม
- ยุคของการพึ่งพาระบบตลาด(2525-ปัจจุบัน)
- การปรับตัวในระบบตลาด

ข้อจำกัดทางธรรมชาติของวัฒนธรรมลุ่มน้ำชี(หลง)

ประวัติศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการ ได้พัฒนาตามเส้นทางของการปรับตัวทางจิตวิทยาสังคมและพฤติกรรมเศรษฐกิจ ผูกพันกับการพึ่งพาสายน้ำและท้องนา(ตั้งแต่การตั้งถิ่นฐาน-ก่อนปี2525) ธรรมชาติของพื้นที่ทำกินในลุ่มน้ำชี(หลง)ได้สร้างอิทธิพลต่อการตั้งถิ่นฐานและการปรับตัวของคนในพื้นที่

ประวัติศาสตร์การพัฒนาของวัฒนธรรมในลุ่มน้ำชี(หลง)เป็นประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นมาจากการปรับตัวของคนในพื้นที่ ต่อความไม่แน่นอนของธรรมชาติ และข้อจำกัดของระบบพื้นที่ทำกินในเงื่อนไขของการต่อสู้เพื่อเอาชนะธรรมชาติ ผ่านการคัดเลือกวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับความเชื่อและจิตสำนึกของคนในพื้นที่เป็นสำคัญ วัฒนธรรมที่ผ่านการคัดเลือกเป็นสิ่งที่ดำเนินในชีวิตประจำวันของคนในพื้นที่ สามารถเอามาใช้และปฏิบัติได้ เพราะเป็นวิธีที่ต้องประกันการอยู่รอดตามฤดูกาล(ในอดีต) ในขณะที่ในปัจจุบันเป็นการประกันการอยู่รอดประจำวันเป็นสำคัญ หมายถึงในกิจวัตรประจำวันต้องสร้างแหล่งที่มาในการหล่อเลี้ยงสมาชิกในครอบครัวตนเองและคนอื่น ๆ ได้ด้วยหากเกิดความจำเป็นที่ต้องให้ความช่วยเหลือ เราสามารถดูได้จากข้อจำกัดของทรัพยากรในลุ่มน้ำชี(หลง)ส่งผลต่อการปรับตัวและค้นหาวิธีการสร้างหลักประกันทางสังคม กำกับสังคมของตนเองให้มีความปลอดภัยมากที่สุด

❖ เห็นได้จากข้อจำกัดของพื้นที่ทำกินในพื้นที่วัฒนธรรมบ้านขวาค้นพบว่าระบบพื้นที่ทำกินของมีกิจกรรมการทำนาเป็นสำคัญเพื่อประกันการบริโภคแก่ตนเอง แต่กิจกรรมการทำนา ได้เผชิญความยากลำบากในการปรับตัวเพื่อเอาตัวรอดของคนในพื้นที่คือ “**นาบ้านเฮามันบ่งาม บ่มีปุ๋ยคนบ่ใส่ปุ๋ย มันบ่มีปุ๋ย แต่ก็เพิ่นบ่เอาฝุ่บ่ใส่**นา แต่พ่อแต่แม่เพิ่น**บ่ใส่** ข้าวบ่อยากถอกมันเป็นน้ำสมัยเพิ่น**บ่ใส่** ดินที่นาบ้านเฮาเป็นดินสั้ม ยามเกี่ยว มันเป็นนา**ดินสั้ม** เป็นนา นานบ้านเฮาเฮ็ดหลายอยู่แต่ว่าได้น้อยมันบ่งาม ล้งไฮก็บ่อยาก**ถอก** บ่ออกดอกบ่ออกฮวงเลย เพิ่นก็อยู่จ้งจ้งแล้วบ่เอาฝุ่บ่เอาฝอยไปใส่”¹ ลักษณะคุณภาพของที่ดินนำมาใช้ต่อการเพาะปลูกมีข้อจำกัดคือ ” **ดินเฮ็ดนาบ้านเฮามันเป็นดินแกลบ**

* **ดินสั้ม**หมายถึงดินเป็นกรด

* **ถอก**หมายถึงข้าวออกรวง

* **ฝุ่**หมายถึงปุ๋ย(มูลของควาย วัว)

เป็นดินธรรมชาติเลย เล็บมือนี้ได้เสียเล็บ มันแก่นปักลงยาก พื้นต้องเห็ดนานำคันแทนหา ข้าวผู้ดึกก็อืด ลังเทือกก็แลกกิน ข้าวบ่พอกก็หากินเอาเองตามพื้นห้อง บ่ได้ใส่ฝุ่น บ่ได้ปรุงได้แต่ตั้งคือสมัยเดี๋ยวนี้นี้ ว่าแต่ฝนฟ้าอากาศดี ถ้าฝนดีก็อุดมสมบูรณ์ ข้าวก็งามธรรมชาติ เดี๋ยวนี้นี้ใช้ปุ๋ยบำรุงที่ดินให้มันบำรุงข้าวหน้า ข้าวงาม ดินกลบมันดินแน่น ปักต้นข้าวลงไปดินหย่อนๆ ขึ้นมาดินบ่ดี คือสมัยเดี๋ยวนี้นี้”² โดยคุณภาพและปริมาณผลผลิตที่เกิดขึ้นมาได้ยืนยันว่า “ข้าวได้เกี่ยวแต่น้ำแก ข้าวมันบ่งาม ดินบ้านเฮาจึงซึ่มมันกลบมันแน่น เฮาเอามือปักลงบ่ได้ มันแน่นมันแก่น ชุกมือนี้ไถแล้วบ่เห็นกลบ ข้าวก็บ่งามปุ๋ยก็บ่มีได้แต่ก็ เฮาบ่มีซี้ควยใส่หา แต่ก้สิได้อีหยังก็ยกก็น้ำแก ใส่น้ำมันจึงงาม เลาะท่งเลาะหยังโยยบ่ได้เกี่ยวดอกแล่นชุยไปโลด..แต่ก้บ่ได้ขายข้าวดอกมันบ่งาม ชั่งแต่น้ำก้ได้กลบหาหลายก้ได้เทื่อละ 50 ข้าวบ่พอร้อยจกเทื่อ ”³

ทำให้ในอดีตคนที่ตั้งถิ่นฐานได้ปรับตัวเป็นการใช้แปลงปลูกขนาดเล็กเพื่อการบริโภคกล่าวคือ “แต่ก้เขามีแต่ใส่น้อยๆ ถ้าใสใหญ่จ้งซี้ก้ไถตาย มันเอาควยไถแต่ก้ บ่ได้เฮ็ดใสใหญ่ เฮ็ดใสใหญ่บ่ได้มันดำบ่แล้ว มันกลบ ”⁴

วิธีการแก้ไขของคนในพื้นที่ ไม่ให้ความสำคัญในการเพิ่มประสิทธิภาพของผลผลิตจากการทำนา เนื่องจากมีข้อจำกัดในการประกอบกิจกรรม คือน้ำท่วม ดังนั้นการปรับตัวเพื่อเอาตัวรอดของคนในอดีต จึงเลือกกิจกรรมการปลูกผักปลูกยา(ยาเส้น, ยาสูบ) เป็นเส้นทางในการเอาตัวรอด โดยเลือกปลูกยาสูบและผัก ถือว่าลดความเสี่ยงมากกว่าปลูกข้าว เนื่องจากการปลูกยาและผักสามารถหลีกเลี่ยงปัญหาน้ำท่วมได้ เพราะการปลูกในบริเวณพื้นที่บ้านมีลักษณะเป็นที่ดอนโดยเห็นได้จากว่า “บ้านเฮาอิดก้แม่นน้ำท่วมเด่ คันน้ำบ่ท่วมก้บ่อิดข้าวแต่ก้บ่ได้ใส่ปุ๋ย ซี้ฝุ่นมีก้บ่ใส่แพงเอาไวใส่ยากับผัก มันเฮ็ดมาจ้งช้นเฮาก้หน้าคองเก่า เหนาะแต่ก้พื้นเอาฝุ่นไปใส่ผัก ใส่ยากับใส่สวนมอน บ่เอาไปนาแพงไวใส่ยาใส่ผัก พื้นพาใส่จ้งช้น อันบ่มีผู้ชนฝุ่นใส่หาแต่แต่ก้ ซี้ควยก็บ่เอาไปใส่หา บ้านเฮาแต่ก้ปลูกยาหลายบ้านอื่นบ่ปลูกหลายชาบ้านเฮา ปลูกไว้ถ้าคว่*บ้านจ้งซี้แล้ว ”⁵ แปลงปลูกที่เกิดขึ้นมาจากการปรับตัวเพื่อเอาตัวรอด ทำให้พื้นที่ “บ้านเฮาแต่ก้ปลูกยาสูบแถวเลาะบ้านนี้แล้ว นี้ก็เอิ้นปายาเด่ ออกมาอยู่ใหม่เด่ หม่องนี้แม่นเหมิตปายาเหมิต ไปฮอดโรงเรียน การปลูกว่านปลูกยาสมัยแต่ก่อนสู้บ้านเฮาบ่ได้ ต้นมัน สองสามลำมากก็ซี้ได้ บ่มีหักลำยา ปลูกกันแม่นปลูกอีหลี ฮอดยามชอยก้ตาก ใส่ฝ่าใส่หยังตากแดดไว้ นั้นแล้วใส่ให้ใส่หยังไว้ถ้าเอาไปแลกข้าวกิน”⁶

การจัดการแก้ไขปัญหาการขาดแคลนทรัพยากรเพื่อเอาตัวรอด ก่อให้เกิดรูปแบบการแลกเปลี่ยน ซึ่งเกิดจากผลรวมของธรรมชาติพื้นที่ทำกินว่า มีข้อจำกัดในการใช้ทรัพยากร มีส่วนสำคัญต่อการกำกับเส้นทางชีวิตเศรษฐกิจ ทำให้คนในพื้นที่วัฒนธรรมบ้านขาวต้องมีการติดต่อร่วมกันระหว่างพื้นที่ที่มีทรัพยากรที่แตกต่างกัน จากผลรวมของระบบ

* คว่หมายถึงไปแลก ไปหา

ธรรมชาติในพื้นที่วัฒนธรรมบ้านขวามีลักษณะเป็นบ้านทรง ทรัพยากรที่สำคัญคือสัตว์น้ำ ซึ่งในความหมายของคนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในลุ่มน้ำชีคือ ปลาแดก เนื่องจากพื้นที่ทำกินเป็นพื้นที่ซึ่งมีจุดตั้งอยู่ใกล้แหล่งน้ำคือ แม่น้ำชี(หลง) แต่ขณะเดียวกันธรรมชาติของพื้นที่ทำมาหากินมีข้อจำกัดที่ไม่สามารถตอบสนองต่อการบริโภคของคนในพื้นที่ได้ ก่อให้เกิดปัญหาการขาดแคลนทรัพยากรต่างๆขึ้น เห็นได้จาก “เกลือสำคัญบ้านเฮาบ่มี อยู่บ้านเฮาบ่มีเฮ็ดบ่ได้มันบ่มีนาเกลือ บ่มีดินเป็นเกลือต้องให้เค้าหามา เหาต้องเตรียมไว้ บ้านเฮาว่างอีกจักหน้อยหน้าเดือน 9 เดือน 10 ปลาลงได้ปลาหลาย ได้ปลาหลายเฮาต้องใช้เกลือหลายใช้เกลือหมักเฮ็ดปลาแดก เกลือเฮาต้องใช้หมักหลายหมิ่นหลายทออยู่ นาผู้ได้ได้ปลาหลาย บ้านเฮาปลาบ่อืด ปลาแดกเอาใส่ไหไว้ ปลาแดกเอาไว้แลกเปลี่ยนก็ได้”

ความหมายของคนในพื้นที่วัฒนธรรมบ้านขวามีได้ทราบถึงชะตากรรมการขาดแคลนเกลือดังกล่าว พวกเขาได้แก้ไขปัญหาโดยเลือกเส้นทางในการติดต่อระหว่างพื้นที่ ซึ่งมีทรัพยากรที่แตกต่างกัน คือลักษณะพื้นที่ทำกินแบบบ้านโคกที่มีทรัพยากรสำคัญในการดำรงชีพแตกต่างกันว่า “ทางอาจสามารถสิเป็นบ้านโคกไปเลย มีโคกบ้านแวง บ้านหมื่นนี้แหละเป็นดินทรายแต่ แต่ก่อนโขงนี้หาบเกลือมาแลกข้าว บ้านหนองขาม โนนหนองฮาง บ้านแวงเพิ่นสิหาบเกลือมาหาข้าว นำบ้านเฮา เพิ่นก็แลกแล้วแต่สิให้เนา กระต่าหนึ่งได้ข้าวเปลือกไปกระต่าหนึ่งไปจ้งชัน เพิ่นก็มาหา เพิ่นก็เอ็นว่าเอาเกลือบ่ บ้านเพิ่นต้มเกลือเอง เขาต้มเกลือมาแลกเปลี่ยนเป็นข้าวไปกิน บ้านเขามีเกลือ ดินเขาทำเกลือได้ แลกเปลี่ยนเป็นข้าวไปต้มไปหุงกินจ้ง ชัน”⁸

❖ สภาพพื้นที่ทำกินของพื้นที่ทางวัฒนธรรมพระธาตุคำบู่ไม่มีความแตกต่างกันมากนักจากบ้านขวากล่าวคือ การดำเนินชีวิตในพื้นที่ยากที่จะคาดเดาและควบคุมได้

“บ้านเฮาบ่ได้ปลูกข้าวมาสองปีแล้ว เว้นปีหนึ่งปีก่อนนี้ นอกนั้น น้ำท่วมเบิด”⁹ และ “ลำบากแต่ก่อนนี้ก็เคยมีน้ำท่วมติดต่อกันสิบปี ก็มี”¹⁰ สภาพไร้การคาดการณ์ของธรรมชาติเป็น “ยามมันท่วมมามันบ่ได้บอกขึ้นมาหลายชื่อ ๆ เฮ็ดนากะบ่ได้เฮ็ดกินกะบ่ได้”¹¹

สถานการณ์ดังกล่าว ส่งผลให้คนในพื้นที่ ตั้งแต่ยุคตั้งถิ่นฐานไม่อาจปรับตัวเข้าใช้ความอุดมสมบูรณ์จากแปลงปลูกของตน

“นามีอยู่แต่น้ำท่วมเบิดบ่ได้เฮ็ด”¹² และ “ยามน้ำขึ้นกะบ่ได้เฮ็ดแหล่นาไปก่อนกับทุกมือนี่ก็คือกันกับได้ดอกแสงน้ำมันหลาย”¹³

ความยากลำบาก ได้ก่อให้เกิดนิสัยของคนบ้านดอนกลอยที่เร่งรีบต่อดินฟ้าอากาศเพื่อทำการเกษตรของตน

“กะฟ้าวแหล่นาแต่ฝนแต่ฟ้ามากะอยากให้มันได้ฟ้าวเฮ็ดฟ้าวแล้วลูกหลานกะต้องเอาไปนาไปซอยเฮ็ดน้ำเต็กน้อยแต่ก็เฮ็ดเวียกเป็นไว”¹⁴ และ “ฟ้าวหลายยามเฮ็ดเวียกเฮ็ดงาน เป็นมาแต่พ่อแต่แม่เพิ่นกะพาฟ้าวมาแต่น้อย ๆ ให้มันทันบ้านทันเมือง”¹⁵

อย่างไรก็ตามนิสัยเร่งรีบเพียงอย่างเดียว มิได้ทำให้คนบ้านดอนกลอยสามารถปรับตัวเข้าใช้ธรรมชาติรอบตัวได้อย่างเต็มที่ เนื่องจาก สภาพของที่ตั้ง ที่ได้รับการอธิบายจากจิตสำนึกของคนบ้านดอนกลอยเองว่า เป็น “บ้านน้ำ” ซึ่งปัญหาน้ำท่วมก็เป็นปัญหาใหญ่ที่เกิดขึ้นแทบทุกปี

“คนบ้านเฮาบได้ซื้อครั้นแต่บ้านเฮาบ้ำน้ำ ดูใส่ปานใดก็เบิดแสไปซื้อๆ สู้ไปก็มีแต่น้ำท่วม แต่ก่อนก็ท่วมไล่กันสิบกว่าปี”¹⁶ และจากประสบการณ์การทำงานในแปลงปลูกที่ว่า “เฮ็ดนาทามยามได้มันกะงามแต่ส่วนหลายมันน้ำท่วม กะบ่อยากไปอยู่หม่องอื่นเพราะอยากอยู่น้ำพิน้ำนอง”¹⁷

พื้นที่วัฒนธรรมพระราชดำปู้ ประกอบด้วยหมู่บ้านต่างๆที่กระจายตัวตามจุดตั้งต่างๆ มีวิธีการเลือกที่ตั้งเหมือนกันคือ ต้องเป็นที่ดอนน้ำท่วมบ้านไม่ถึง ดังนั้นด้วยข้อจำกัดของพื้นที่แต่ละดอน ทำให้คนในพื้นที่วัฒนธรรมต้องกระจายตัวกันไปเป็นหมู่บ้าน “แต่ละหมู่บ้านกะอยู่เทิงดอนมีแต่บ้านแจ้งอยู่ต่ำกว่าหมู่บ้านน้อมว่ามีดอนใหญ่หลา ลางปีน้ำท่วมกะขึ้นไปดง ไทเฮาหมู่บ้านสีใหญ่สิน้อยขึ้นอยู่กับบ้านนั้นดอนใหญ่ปานใด บ้านค้อบ้านกอยใหญ่กว่าน้ำท่วมนาข้าวเป็นธรรมชาติของบ้านทั้งในฤดูกาลผลิต

หมู่บ้านเพราะว่าดอนเขากว้างน้ำท่วมคนอยู่ยากันได้หลายแต่นาเขา ฮั่นอยู่ฟากซีก้านี้หลาย หมู่นี้มีแต่นาบ้านกอยเบิด”¹⁸

กระจายตัวไปตามสภาพพื้นที่ธรรมชาติที่มีรายละเอียดแตกต่างกัน ว่าแม้เป็นคนในพื้นที่เดียวกัน ในขณะเดียวกันก็มีเขตแดนของทรัพยากรหลักและความชำนาญเฉพาะอยู่ “คนคำสร้างหาหินเก่งเพราะใกล้ดง บ้านเขามีกุดที่ลุ่มปลูกผักกินได้ บ้านค้อเป็นโคกปลูกบักฮุ่งกะยาก บ้านแจ้งเฮาทำชันเพราะเป็นซีไหล ปลูกผักต้องขึ้นลงตักน้ำยาก บ้านกอย บ้านหนองหว้า บ้านน้ำหัน บ้านท่าเยี่ยมช้ำเป็นคนบ้านเดียวกัน เขาใกล้ซีหลง มีผัก

บ่อหลายขึ้นอยู่ริมน้ำ ปลาหลายหาง่ายเพราะคนเขาหลายแก่ชวตสบาย ไปดงกะง่าย บ้านกล้วยบ้านส้มโองดอนยางใกล้ยังปลาโตใหญ่ บ้านแจ้งน้อยเขาบ่ค่อยมีคน ยากกว่าเพิ่นอยู่ ง่ายแต่ใกล้ดงมันพอได้หาเห็ดหาขอน”¹⁹ ทำให้คนในพื้นที่ต้องสร้างความเป็นพวกเดียวกันเพื่อเคลื่อนย้ายทรัพยากรที่ต่างกันมาใช้ “บ้านเขาบ่มีปลาเสี้ยวบ้านกอยกะเอามาให้ บได้ยาก อยากบักโมกะไปเอากับพี่น้องทางคำสร้าง”²⁰ ข้อจำกัดของทรัพยากรภายในพื้นที่ยังได้ส่งผลให้เกิดลักษณะนิสัยปลักย่อยของคนในแต่ละหมู่บ้าน “บ้านคำสร้างบ่สนใจไผหาอยู่หากินได้ง่าย บ้านใหญ่ใจฮ้อนเพราะหาบ่ค่อยได้กิน บ้านค้อใจใหญ่เพราะนามีข้าว พี่น้องมาหาหลาย บ้านน้อยบ่ฟ้าวนำหยังเพราะติดซีติดดง”²¹ เห็นได้ว่าคนในบ้านท่งไม่สามารถเอาชนะปัญหาหน้าท่วมได้จากนิสัยที่ใจร้อน เพราะไม่มีผืนดินที่จะให้รับแรงไถหว่าน ทางรอดของคนบ้านดอนกลอยคือ การไป “หาข้าว” ซึ่งวิธีที่คนบ้านดอนกลอยในอดีตนิยมใช้ก็คือการ “ขั้ว” (ในวิถีชีวิตแบบในอดีตก่อนถึงปี2530) “ไปเบ็ดบ้านผือบ้านดู่ฮอดกุดเป้าดอนกะยอม ไปหาข้าวมากิน ”²² และ “ไปทางบ้านโคกที่เขามีข้าวแหล่ว หย่างไป ”²³ และประสบการณ์วิธีขั้วของพ่อผอง บุญสงค์ได้เล่าว่า “ไปหาพี่น้องให้เขาพาขั้วบ้านขั้วเมืองมันแจ่งไว”²⁴ “ขาย” (วิถีชีวิตในปัจจุบัน10ปีที่ผ่านมา)

“ไปเส้นทางเก่าที่เคยไปขั้วแต่ไปแบบใหม่คือขายเอา สบายใจกว่า คือว่าบ่รบกวนเขาละเงินกะขงง่ายกว่าข้าวเอามอเตอร์ไซค์ไปสองสามขั้วโมงกลับมาได้สองสามร้อยดีกว่าขนข้าวมาเที่ยวหนึ่งกะบ่ได้พอสามร้อยต้องเสียเวลาไปชนอีก เปลี่ยนมาขายได้สิบกว่าปีนี้ละทางบ้านโคกเขาขายข้าวหลายเขาแลกเป็นเงินไว้ดีกว่าข้าวถูกกว่าปลา”²⁵

ทั้งสองรูปแบบเป็นการอพยพไปตามจุดตั้งของทรัพยากรในพื้นที่ต่างๆที่เป็นพันธมิตรของตนเพื่อให้ตนเองอยู่รอด และจิตวิญญาณของการดำเนินชีวิตตนเองสืบไป

“บ่ไปกะบ่มีกิน ดินบ้านเขาเห็ดข้าวบ่ได้ ลูกกะหลายยังน้อยอยู่ ต้องไปหาข้าวให้ลูกได้กินได้ยาก”²⁶

การไปหาข้าวของคนบ้านดอนกลอยก็คือ การแลกเปลี่ยนทรัพยากรที่มีในพื้นที่ตนกับทรัพยากรในพื้นที่อื่นมี เนื่องจากการเป็นบ้านน้ำ ดังนั้นทรัพยากรหลักของบ้านดอนกลอยก็คือปลา

“บ้านเขาบ่ค่อยมีข้าวแต่ปลาหลายจับได้ทุกยาม บ้านโคกบ้านท่งบ่ได้มีปลาทุกยามเขากะเอาไปหาข้าวนำเขา เขากะต้องแลกเพราะว่าเอาก็อยากได้ปลาแตกปลาส้มไว้กินคือกัน”²⁷ และประสบการณ์การเคลื่อนย้ายทรัพยากรเพื่อการเอาตัวรอดร่วมกันระหว่างพื้นที่ **“แต่ก่อนพี่น้องหลายไปมาหาสู่กันบ่ได้ขาดฮอดบ้านโคกยาวทรายมูลพูน หาบของไปมากันอยู่”²⁸**

ระบบธรรมชาติเข้ามาบีบบังคับให้วิถีชีวิตคนบ้านดอนกลอย กลายเป็นนักเดินทางและนักแลกเปลี่ยน ได้ทำให้คนบ้านดอนกลอยพบว่า ปัญหาสำคัญของการระดมทรัพยากรคือ การที่คนบ้านดอนกลอยต้องเสียเวลามากในการเดินทาง ทำให้คนบ้านดอนกลอยไม่สามารถเสียเวลากับการเดินทางว่า

“ยากยามหย่างไปมานี้ห่วยต้องวางต้องปงมาสู่ทาง มันหนักหลาย ลางเทื่อชนมากะบ่เปิดต้องไปอีก เสียเวลาน่าหมองนี้ที่สุด ยามหาของฝากกะเลยต้องฟ้า เพราะว่าเขาเสียเวลากับหย่างกับชนข้าหลาย”²⁹

นั่นเป็นสภาพของการขาดแคลนทรัพยากรภายในพื้นที่ ในขณะที่เดียวกันมีทรัพยากรที่ไม่สามารถสร้างได้ในพื้นที่มีผลโดยตรงต่อการจัดตั้ง หรือคิดค้นวิธีการได้มาในทรัพยากรตามเครือข่ายพื้นที่ทางวัฒนธรรมท้องถิ่น(Local area network)[LAN]ซึ่งในแต่ละปีประวัติศาสตร์ของการพัฒนาบ้านทุ่งในลุ่มน้ำชี (หลง) ที่ผ่านมาแต่ละครอบครัวจะมีความจำเป็นในการใช้ทรัพยากรในพื้นที่ตนเองไม่สามารถผลิตได้ หรือปลูกได้มีผลโดยตรงต่อการสร้างวิธีการปรับตัวทางจิตวิทยาของตนเองในการประกันการอยู่รอดของครอบครัว

การปรับตัวของเครื่องมือการผลิตในบ้านโคก

❖ ความยากลำบากที่เกิดขึ้นในพื้นที่ทางวัฒนธรรมบ้านขาว จากการไปแลกเปลี่ยนฝ้ายของตนเองที่ต้องไปตอนยังตั้งครุภักได้กล่าวว่า “แต่ก็เพิ่นดำฝ้ายปีละหูก มันบ่มีหลาย มันอึดมันอยากฝ้าย มันทุกซ์มันยากหลาย ดำผ้าแพรอี่โป เอ็ดตาดำกับตาขาวหมายความว่าไม้หูกหนึ่งได้พอใช้อยู่ช้านั้น เพิ่นบ่ดำหลายมันเงินซื้อบ่หลาย ฝ้ายก็บ่มี ฝ้ายบ้านเขาปลูกก็บ่งาม บ่พอ เขาได้ออกไปหาฝ้ายอยู่ แม็กก็ไปคือกันได้ลูกสองสามบาทนี้ก็เอือนั้นก็มานลูก(ทอง)เอือนนี้ก็มานลูกทั้งสองคนเพิ่นก็ว่าโอ้นั้นเพิ่นมาบิณฑบาตร”³⁰ บ้านทุ่งได้สร้างเงื่อนไขเกี่ยวกับการกำกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจของคนในพื้นที่ โดยเฉพาะสิ่งสำคัญคือมีฝ้ายซึ่งเป็น ทรัพยากรที่สำคัญในการนำมาใช้ในการทอผ้าของคนในพื้นที่ โดยลักษณะของพื้นที่นั้นไม่ได้เอื้ออำนวยต่อการปลูกฝ้ายนี้ว่า “ฝ้ายบ้านเขา มันบ่มีหม่อง เอ็ดเพิ่นว่า ฝ้ายบ้านโคกบ้านดง บ้านเขามันบ่ใครปลูกชันแหล้ว คันมีโพนมียังพันลงก็ปลูกได้ ฝ้ายมันบ่มีน้ำ”³¹ ทำให้คนในพื้นที่หาฝ้ายโดยวิธี” หาแลกหาซื้อเอา ปลูกแล้วมันบ่งามคือข้าเจ้าดินบ่ดี เพิ่นก็มาว่าเอาฝ้ายทอหนึ่งหนักหมื่นหนึ่ง มาแลกข้าวได้สาม

หมื่น”³² โดยเอาทรัพยากรธรรมชาติของตนเองไปแลกเปลี่ยนกันระหว่างพื้นที่ “หาฝ้ายเพิ่นก็มาแลกข้าวแลกปลา เพิ่นแกเกียนแกหยั่งมาหาแลกฝ้าย เป็นดอกฝ้ายขาว ๆ เพิ่นแลกหมื่นละหมื่น เพิ่นมาแต่ทางภูทางผา แต่พุ้นทางบัวขาวทางพีหละ เฮาบู้จักเพิ่นดอกเพิ่นก็มาเรื่อย ๆ เพิ่นก็มาขายบ้านนั้น ขายบ้านนี้ มานอนคืนนอนวัน เพิ่นแกใส่เกียนมา เพิ่นมาแลก”³³

จากสภาพพื้นที่ทำกินของพื้นที่วัฒนธรรมบ้านขาวเป็นบ้านท่ง เป็นข้อจำกัดอย่างหนึ่งในการผลิตวัตถุดิบที่สำคัญในการทอผ้าของคนในบ้านขาวในอดีต คือขาดความสามารถที่จะตอบสนองต่อการปลูกฝ้ายได้ เป็นผลให้พื้นที่ตนเองพึ่งพาพื้นที่อื่น ๆ มากขึ้นไปตามลำดับว่า “แต่ก็เฮาต้องชวนชวายเป็นใยฝ้ายมาเองฝ้ายที่เป็นดอกฝ้ายขาว ๆ อันเฮาต้องมาอ้วมาตีเองเฮาผลิตเอง สมัยพ.ศ. 2480-90 เขามีฝ้ายมาขายแล้ว แต่ก่อนอันเราต้องทำเอง ต้องซื้อฝ้ายจากทางโคกทางดงเพิ่นใส่เกียนมา เป็นเพราะเขามีแหล่งปลูกบ้านเฮาบมีแหล่งสีปลูก บ้านเฮาอีตฝ้ายบมีฝ้ายเฮาก็ต้องมาซื้อเขามาทำเอาเอง เขาอ้วเอาเอง”³⁴

นอกจากนั้นยังมีข้อจำกัดอย่างอื่นด้วยคือ การผลิตมอนซึ่งใช้เป็นอาหารสำหรับเอามาเลี้ยงหม่อนเป็นวัตถุดิบในการผลิตผ้าไหม การได้มาของวัตถุดิบในการทอผ้าไหมนั้นไม่เสมอไปที่สามารถมีวัตถุดิบในการทอผ้าได้โดยได้กล่าวว่า “เพิ่นดำหูกแต่ก็เพิ่นบดำกะด่อ บดำชยจั้งซี่ บาทอีตอยากมาจั้งจกไปแลก เอ็ดไว้ เพิ่นดำปีละหูก เลี้ยงมอนก็บได้คือชุกมือนี้เด 2 ปี 3 ปี มันบเลี้ยงหลายจั้งได้ไปหาอยู่ เลี้ยง 2 ชุด 3 ชุดคั่นมันบงามมันกับได้คั่นมันงามก็ได้ อันเฮาปลูกมอนนำสวนเฮาก็มีเหาะ”³⁵ ทำให้คนในพื้นที่ปรับตัวดังเช่น “แม่ใหญ่ดำหูกเพื่อใช้ เฮาสิช่วยเหลือตัวเองเฮาเอ็ดเพื่อช่วยเหลือตัวเองพอเอ็ด ผ้าไหมนี้บได้ดำคือจั้งฝ้าย ฝ้ายไหมเอ็ดสีได้น้อย กว่าสีเลี้ยงไหมได้ทอก็ต้องเลี้ยงหลายเทื่ออยู่ฝ้ายเฮาปลูกเอาเอง ไหมนี้เฮาต้องเอาสิ่งที่มีชีวิตมาเลี้ยงมันเสี่ยงตายไปก็บได้ชำ ไหมนี้มันบแพร่หลายมันเสี่ยงสูง”³⁶

อีกประการหนึ่งการขยายตัวของประชากรมีผลทำให้คนในพื้นที่วัฒนธรรมบ้านขาวไม่สามารถรักษาพื้นที่ที่ใช้สำหรับการปลูกมอนได้ เมื่อคนขยายจำนวนมากขึ้นก็ได้ขยายพื้นที่สำหรับการอยู่อาศัยเข้าไปอยู่ในพื้นที่ ซึ่งเคยเป็นพื้นที่ในการปลูกมอนโดยคลี่คลายประเด็นนี้ว่า “ชุมมื่อบค้อยเลี้ยงไหมมันบมี คนอยู่ไปอยู่บมีสวนมอน ไหมบ้านเฮาบอีตแต่ว่าผ้าไหมแต่ก็บมีผ้าเจ็ก ผ้าไหมหลาย อยู่เพิ่นเลี้ยงหม่อนเลี้ยงไหมหลายอยู่คนบ้านขาว ชุมมื่อบค้อยเลี้ยงมันบมีคนอยู่บมีสวนมอน ทอผ้าทอมาโดนพวกเฮาสาวไหมสมัยแต่ก็ มันที่ก้วงแม่หมิดบาทนี้บ้านมันก็ขยายไปอยู่สวนมอน มันก็ถางสวนมอน แต่ที่บ้านขาวมีสามร้อยหลังมีสามหมูบ้าน ช่งดอนปู่ตามีแต่สวนมอน หมูเฮาช่งกลางบ้าน เอือนหนูเจย ช่งโนนฮีฮ้างเพิ่นปลูกยา ปลูกมาแต่โรงเรียน โขงเลาะวัดเหนือวัด เลาะบ้านไปจากบ้านพ่อใหญ่หยาด สิทธิบุรีปามอนหมิด บาทนี้เพิ่นมาเจาะอยู่ช่งฮ้องหอเลาะวัด หมิดสวนมอน สวนหยั่งก็ตายหมิด”³⁷ ผลที่เกิดขึ้นมาคนในพื้นที่ได้ปรับตัวต่อ

การบริโภคทรัพยากรที่มีอยู่โดยได้ให้ความหมายแก่ตนเองว่า” ผ้าฝ้ายบ่เอาไปแลกมีแต่หุ้ง มีแต่เห็ดหุ้งเห็ดฮ่มกัน แต่ผ้าไหมเอาไปแลกไปขายก็ได้ บ้านเฮาเลิกตำไหม ไหมมันน้อยเด่ มันแพงนำเฮาก็เห็ดนำบ่ได้ แพงไหมราคามันแพงเฮาเลยบ่เห็ด เส้นไหมมันแพง คั้นสีซื้อเขามาก็แพง”³⁸ นั้นเป็นข้อจำกัดอย่างมากของธรรมชาติกับการปรับตัวของคนในแต่ละรุ่นของการเอาตัวรอดมีผลทำให้เกิดการผลักดันหาวัตถุดิบมากยิ่งขึ้นตามจิตสำนึกของตนเองที่เคยมีอยู่ในอดีตที่ตนเองถนัด และนำมาใช้ในการประกันชีวิตของตนเอง

ปัญหาในเรื่องฝ้ายเป็นวัตถุดิบสำหรับการทอผ้าไม่ต่างกัน กับชะตากรรมการขาดแคลนน้ำ บ่อยครั้งที่พื้นที่วัฒนธรรมบ้านขาวจะต้องประสบกับปัญหาภัยธรรมชาติที่ไร้การกำกับของระบบธรรมชาติ ถือเป็นปัญหาสำคัญต่อการปรับตัวเพื่อการเอาตัวรอดเป็นสำคัญของคนบ้านขาว เห็นได้จากสภาพที่เกิดขึ้นว่า” แต่ก็มีมันท่วมซูกปี๊ดข้าวฮิดน้ำกะขอกันมากิน เพิ่นว่าบ้านเฮาน้ำท่วมข้าวก็บ่งาม ปีใดน้ำบ่ท่วมก็ได้อินไป ค่อยอดค่อยทนมีแต่ฝนธรรมชาติฝนดีข้าวก็งามฝนบ่ดีข้าวก็บ่งามบาทนี้ฝนบ่ดีข้าว”³⁹ ได้สร้างให้การบริโภคมีขอบเขตแค่ “แต่ก็ข้าวพอกินกับฮิด ข้าวที่เฮาเห็ดเพียงแต่พอกินกับฮิด”⁴⁰ อันเป็นผลเนื่องมาจากความไม่แน่นอนของธรรมชาติว่า “คนแต่โบราณตั้งแต่สมัยนั้นมานี้ ว่ามันสืขาดบ่แม่นหยั่ง น้ำท่วมมันก็ได้เห็ดอยู่่นา เห็ดแล้วน้ำก็ท่วม”⁴¹

สภาพการขาดแคลนน้ำของคนในพื้นที่ทำให้เกิดการปรับตัวเองในการเอาตัวรอดว่า “เอาไม้ใส่สานกันขึ้นมา กะบ่องแตกเหม็ดวิบวบเหม็ดแหละมันดำกัน ปากวีบเหม็ดละกะบ่องเอาไปแกจกว่าเชือกไฟต่อเชือกไฟมันเกี่ยวกัน ไปใช้น้ำช่วงใหญ่หลายอยู่แล้วแต่พ่อแต่แม่ ไปกินน้ำช่วงใหญ่ เห็ดกินสิบมาอยู่เด่ ซูกมีอันมันมีน้ำ แต่ก็กะข่อนมา น้ำแอ่งหมู่ข่อยอาบกะโป้หนึ่งสองกระโป้หมู่ข่อยก็เซา คนแต่ก็กะตักน้ำมาใส่แอ่ง แอ่งหนึ่งกะ ตำข้าวตื่นขึ้นกะต่อมองบ่อง ทุกระดำข้าว หาบพินมาแต่นา เฮาเอามาพินหนึ่งข้าว เกณฑ์คนมาชุดช่วงแต่ก็ไปเอาน้ำบ้านดอน(โนน)แพง เพิ่นกันช่วงไว้ น้ำช่วงบ้านดอนแพงมันแซบ ไปแกมา”⁴² หรือไม่ก็สร้างพฤติกรรมของการเอาตัวรอดในการได้มาทรัพยากรว่า “น้ำมันก็แล้ง แต่ก็ได้ บ่อยากดูปานได้ บ้านเฮาฮิดน้ำ ไปกันช่วงไปกันพุ้น กันเลาะบ้าน กันช่วงเอาไม้มาถ้ำขึ้น บาทนี้เอาขอมากะบ่อมลงตัก เอาสิ่วเป็นฮูเอาไม้มาปักเอาบักคู้ดินมันเป็นคือกระต่าเฮาसानเองसानนำไม้ไผ่ เอาขี้ขี้ขี้ยางมาใส่ เอาน้ำต้นยาง ต้นจิกก็แม่นคือกัน ไปกันเอาจากต้นยางบากแล้วก็เอาไฟสุมให้ยางมันออกมา ออกมาแล้วก็ใส่กระบอกไม้ไผ่ มาบ่นเสียก่อน ป่นแล้วก็มาฮอนกับผ้าขาวเฮาฝ้ายเช่นเฮาแต่ก็”⁴³

เป็นผลทำให้คนในพื้นที่ต้องพึ่งพาทรัพยากรจากพื้นที่อื่นเพื่อนำมาใช้ในการกิจกรรมในชีวิตประจำวัน นั่นคือน้ำมันยางและขี้ขี้เพื่อจะนำมาใช้ในการทำอุปกรณ์ในการกักเก็บน้ำ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ต้องนำเข้ามาจากพื้นที่วัฒนธรรมอื่นโดยเล่าว่า” เวลาเฮาไปตัก(น้ำ)มันก็มีกะบ่อมมันก็ทากขี้ขี้ยางใช้ไม้ไผ่ทำ น้ำมันยางกับขี้ขี้มาคลุกกันน้ำมันสิบไหลออก น้ำมันยางเอามาจากฝากยังทางฮั่นแหละ บ้านเชือก บ้านนาคำ คำแดง คำหาบมาเป็น 6 ปี

ชีชี เกิดจากต้นจิกต้นรัง บ้านเฮาบมีเอามาจากอำเภอหนองพอก อำเภอแวง ทางพูน
มันจึงมี บ้านเฮาถ้าชีชีต้องเอามาจากบ้านพูน เอามาทำให้มันหมุ่นชะก่อน ทำให้
ละเอียดแล้วก็เอาผ้ากรอง กรองเอาอันมันแข็งอันมันใหญ่ออกเอาแต่ที่มันละเอียด มัน
ได้หลายแล้วพอกะป้อมฮือว่ากะคุก็เอาน้ำมันยางลงใส่ เอามาทางในก่อนจึงสีมาทา
ทางนอก เพื่อว่าทางในมันสีเป็นตัวขังน้ำ ถ้าทางนอกมันสีออกออกไป แล้วมาตากให้
แห้งแล้วเอาใส่หีบมีฮั่ว”⁴⁴

นอกจากนั้นสภาพพื้นที่ทำกินยังมีข้อจำกัดหลายประการต่อการเอาตัวรอดใน
ชีวิตประจำวัน เห็นได้จากการพึ่งพาเพื่อนบ้านเรือนเคียงกับพื้นที่วัฒนธรรมอื่นว่า “แต่ก็ไป
เก็บเห็ดนำบ้านใหม่ชุมพร แต่ก็มีเป็นดงบ่มีบ้านคน สองชั่วโง่ง บ้านทรายมูลก็ไปคือ
กันดงบ้านทรายมูล ดงใหญ่เหาะดงทรายมูล ดงบ้านใหม่มีแต่ต้นไม้ บ้านคำแดง บ้านนา
คำ บ้านคำพันตาแดงคำพันตา ปาดงภูเงิน บ้านโพธิ์ตากไปหาบักพริกเข้าเจ้าเพิ่นมีป่าบัก
พริก เอ็ดข้าวไ้บ่ได้ใช้น้ำยามเดือน 8 เดือน 9 เพิ่นก็ซุดแล้วเอาข้าวไปหยอด โบราณแต่
ก็ ปลูกหลายไปปลูกบ้านใหม่ชุมพรเพิ่นจับจองที่ดินมันกว้างมันขวาง”⁴⁵ ลักษณะธรรมชาติ
ในพื้นที่อื่น ๆ ได้สร้างให้เกิดความเชื่อชาวยุโรปขึ้นมาว่า “เค้าเก่งทางด้านยาสมุนไพรบ้านคำพัน
ตา ยาถ่ายก็แม่นเขาของเขาดิฮลิ”⁴⁶ ในขณะเดียวกันเป็นสถานที่พึ่งพาทรัพยากรเช่นกลอย
และหัวมัน ในยามขาดแคลนอันเป็นผลมาจากระบบที่ไร้การกำกับของพื้นที่วัฒนธรรมบ้านขาว
โดยได้เล่าว่า “ตะกี้ท่วมกะได้ยินความเพิ่นว่ากะไปซุดกลอยซุดมันนำดงป่าแดงนำเขา
สร้างบ้านใหม่ชุมพร มาแซกอยแหล่วมาตาก มาสากตำหนึ่งตำใส่ข้าวเอามาใส่ข้าวมันจึง
ได้หลาย ปลากระบี่อัดแต่ก็ปลาหลายอยู่คนบ่หาซื้อหาขาย ขอกันกินผู้ได้มี ถ้าน้ำท่วม
ข้าวบ่หาซุดกลอยซุด”⁴⁷

จากข้อจำกัดดังกล่าวของสภาพพื้นที่ทำกินทำให้คนในพื้นที่ทราบดีถึงชะตา
กรรมของตนเองว่า เป็นไปไม่ได้ในการเอาตัวรอดหากพวกเขาไม่สามารถสร้างวัฒนธรรมของ
ตนเองขึ้นมาตาม LAN เพื่อที่พวกเขาสามารถอยู่ได้จึงจำเป็นต้องแลกเปลี่ยนทรัพยากรร่วมกัน
ระหว่างพื้นที่ ในความหมายของการเคลื่อนย้ายทรัพยากรในแต่ละบ้านหนึ่งและอีกบ้านหนึ่งที่มี
และไม่มีจากสภาพของพื้นที่ทำมาหากิน

นั้นเป็นความหมายของการแบ่งแยกแรงงานตามระบบธรรมชาติที่เกื้อกูลให้พื้นที่
หนึ่งในลุ่มน้ำชีพึ่งพาอาศัยกันและกัน โดยกำหนดออกมาในอาณาบริเวณของตนเองดังเรา
เห็นในความสัมพันธ์ของบ้านท่งและบ้านโคก เป็นยุทธศาสตร์ของการเอาตัวรอดระหว่างพื้นที่
มีเป้าหมายที่สำคัญคือค้นหาการสร้างพันธมิตรกับบ้านโคก เห็นได้จากคำบอกเล่าที่ได้กล่าวว่า
“มันอัดแต่บ้านเฮา แต่ก็ผ้าก็ได้เอาไปแลก ผ้าโสร่ง ผ้ายาวก็ได้เอาไปแลก บ้านม่วง บ้าน
แดงพูนเต บ้านมันบ่ท่วม มันเป็นบ้านโคก บ้านดง บ้านโคกมันก็เป็นโคกมันก็บ่เห็นน้ำ
จิกเทื่อนั้นแหล้ว บาทฝนตกมันจึงได้เห็ดนา นั้นแหละเพิ่นว่าโคกว่าดง มันสูง บ้านเฮา
เพิ่นเ็นบ้านท่งบ้านทาม”⁴⁸ อันเป็นจุดหมายที่คนบ้านท่งแสวงหาว่า “ข้าวกะหากิน ปลา
กะหากิน ไปหาข้าวฝ่ายทางดงทางโคกได้ปลาแดกปลาร้า ปลาอย่างพาไปหาแลกข้าว

หาไป 2 คืน 3 คืน หาบกระตักกันไป มาหุงมาต้มกันกิน ได้ปลาเอามาเอ็ดปลาแดก เมื่อไว้ไปแลกข้าวทางดง ทางกุดชุม ยโสธร บ้านคำแดงนาคำ ที่น้ำเขาไม่ท่วมข้าวไปแต่พ่อแต่แม่ ไปแลกกันกินเลี้ยงกันไปเลี้ยงกันมา”⁴⁹

คนบ้านท่งในพื้นที่ทางวัฒนธรรมพระธาตุคำบุได้ตระหนักข้อจำกัดของตนเองดีว่า“บ้านเฮาคอนบ้านทุ่งบ้านน้ำ น้ำท่วมนาตุ้ถ้าบมีพี่น้องบ้านทางโคกก็อยู่ยากโลดแหล่ว บ้านโคกแถวนี้ก็ไล่ไปแต่ บ้านเหมียดบ้านผือ บ้านตุ้”⁵⁰ สร้างการปรับตัวขึ้นมาว่า“อยู่บ้านเฮาหาปลาพอได้อยู่ แต่กระตังกินข้าวน้ำ บ้านเฮาช้อยกันดีกะเหม่นกะช้อยกันไปโลกยามช้อยกันได้ เอ็ดนาดี บาดมัน น้ำท่วมมา กะนั่งเหม่นหน้ากันชื้อ ๆ แหล่ว(นั่งมองหน้ากันเฉย)แนวมันท่วมน้ำกันเบิด บได้ฮอดข้าวสิกิน(น้ำท่วมด้วยกันหมด ไม่มีข้าวจะกิน)”⁵¹

ได้ชี้ให้เห็นในจิตสำนึกว่าบ้านท่งมีข้อจำกัดของพื้นที่ธรรมชาติในการทำมาหากินได้ผลักดันให้คนบ้านดอนกลอยแสวงหาทางรอดด้วยการเคลื่อนย้ายทรัพยากรเหมือนกับคนในบ้านโคก ความเข้าใจในสภาพพื้นที่รอบบ้านของตนเองในการทำมาหากินได้ให้การยอมรับในข้อจำกัดในการได้มาทรัพยากรว่าต้องให้ความช่วยเหลือกันและกันของไทยเขา ทำให้ไทยเขาไม่สามารถปิดตัวโดดเดี่ยว เพราะว่า

“นาบ้านเฮามีหลายแต่นาตาม น้ำท่วมกับได้ข้าวน้ำกันเบิด จะต้องพากันไปหาพืหาน้อง หาเสียวทางบ้านโคกบ้านดงที่เขาไม้ข้าว ถ้าไม้มีเสียวก็ตามผู้มีไปให้เขาหาให้ ทางบ้านโคกเขากะอยากมีเสียวกันคือกันนั้นหละ บแม่่นำว่ามีข้าวหละสิบกับในกับเหนาะ กับข้าวบ้านเฮามันหลายไกลซี้ไกลยัง มีปลาकिनบ้อด แต่บมีข้าว บ้านโคกมีข้าวแต่บมีปลาแดกปล่าส้ม บมีไผ่กล่าลงอยู่ไผ่อยู่มันดอก ผู้กินมันกินพอฮาก(อาเจียน) ผู้อยากอยากพอดาย คือจั่งเฮามีปลาเฮากะกินส้มู่มือ(ทุกวัน) เฮากะว่ามันธรรมดาเหลือกะกล่าถิม(ทิ้ง) ให้หมาให้แมวกิน แต่บ้านบมีเพิ่นกะได้กินหยอกินยอม(กินที่ละเล็กละน้อย)กะว่าแซบหลาย”⁵²

เห็นได้ว่าสภาพพื้นที่ทำกินของพื้นที่วัฒนธรรมพระธาตุคำบุ เป็นพื้นที่ ที่มีสภาพเป็นที่ลุ่มระหว่างแม่น้ำสองสายคือแม่น้ำชีและแม่น้ำยัง ทำให้คนในพื้นที่ต้องตั้งบ้านเรือนในที่พื้นที่ที่เป็นดอนเพื่อให้พ้นจากภัยน้ำท่วม สภาพภูมิประเทศสร้างรูปแบบการปรับตัวของคนในพื้นที่วัฒนธรรมพระธาตุคำบุว่า “ตั้งบ้านเทิงดอนเอ็ดน่านาตาม เอ็ดคือกันเบิด บ้านคือฮอดบ้านกอยบ้านท่าเยี่ยมบ้านคำสร้างบ้านส้มโองดอนยางมีนาตามเบิด”⁵³ และการใช้พื้นที่ ที่เป็นที่ตามและโคกเพื่อทำการเกษตร ซึ่งเป็นการปรับตัวที่ตรงกันของคนในพื้นที่ว่า “บ้านทุกบ้านเป็นดอนเป็นโคกเบิด เอ็ดนาอยู่ตามหากินน้ำชีน้ำยัง เป็นพีเป็นหนองไทเดียวกั้นนั้นหละ”⁵⁴ มีความคล้ายคลึงกันของลักษณะพื้นที่ทำกินของตนเองส่งผล คนบ้านท่งในพื้นที่ทางวัฒนธรรมพระธาตุคำบุได้ตระหนักข้อจำกัดของตนเองดีว่า“บ้านเฮาคอนบ้านทุ่งบ้านน้ำ น้ำท่วมนาตุ้ถ้าบมีพี่น้องบ้านทางโคกก็อยู่ยากโลดแหล่ว บ้านโคกแถวนี้ก็ไล่ไปแต่ บ้านเหมียดบ้านผือ บ้านตุ้”⁵⁵ ได้สร้างการปรับตัวให้คนในพื้นที่เหมือนกันหลายกะเป็นโคกนั้น

เป็นไปเพื่อความอยู่รอดของคนในพื้นที่วัฒนธรรมเดียวกันที่มีวิธีแก้ปัญหาที่เหมือนกันและมีความร้อนหนาวต่อธรรมชาติรอบตัวเหมือนกัน ซึ่งมีวิธีการของระบบการปรับตัวเพื่อเอาตัวรอดที่ว่า “หาอยู่หากินน้ำกันช้อยเหลือกันไป”⁵⁷

ข้อจำกัดของพื้นที่ทางวัฒนธรรมทั้ง2ได้ให้ความหมายต่อคนบ้านท่งว่า ไม่สามารถที่จะอยู่ได้โดยตัวเอง จำเป็นที่ต้องพึ่งพาซึ่งกันและกันกับบ้านโคกและพื้นที่อื่นๆตามความเหมาะสม ดังนั้นความเป็นเฉพาะของวัฒนธรรมในลุ่มน้ำชี(หลง)ได้สร้างขึ้นมาจากข้อจำกัดทางธรรมชาติของการสร้างอาณาบริเวณของตนเองในยุทธศาสตร์ของการเอาตัวรอดระหว่างท้องถิ่น ซึ่งต่อมากลายเป็นระเบียบการของท้องถิ่นที่ทุกพื้นที่ต่างให้ความสนใจในการสร้างพันธมิตรทางยุทธศาสตร์ของการอยู่ร่วมกัน ในแต่ละท้องถิ่นนั้นได้ปรับตัวเอง

ฤดูกาลผลิตในนาทามของบ้านท่งเผชิญกับน้ำหลากอย่างต่อเนื่อง

ฤดูกาลผลิตในนาท่งของบ้านโคกไม่เผชิญปัญหาน้ำท่วม

โดยจัดตั้งองค์กรทางสังคมของตนเองให้เกิดขึ้นมาในการเคลื่อนย้ายทรัพยากรร่วมกันตามฤดูกาลหรือในช่วงวิกฤติที่เผชิญปัญหา นับว่าเป็นความสามารถในการคัดเลือกวิถีชีวิตอย่างลงตัวของตนเอง ให้ทุกคนที่เป็นสมาชิกในศูนย์กลางความเชื่อในโซ่พันธกรรมอยู่รอดได้ และมีส่วนอย่างมากในการกำหนดสถาบันทางสังคมวัฒนธรรมทางเศรษฐกิจ ความคิดและจิตสำนึกทางเศรษฐกิจที่เป็นแบบของตนเองขึ้นมา

การปรับตัวในยุทธศาสตร์เพื่อการอยู่รอด

ประวัติศาสตร์ในช่วงของการพึ่งพาสภาพแวดล้อมธรรมชาติทำให้เกิดความยากลำบากอย่างมากต่อการปรับตัวในการยังชีพของคนในพื้นที่ทั้ง 2 จากการศึกษาเราสามารถกล่าวได้ว่าประวัติศาสตร์ที่ผ่านมา นั้น เป็นเรื่องประวัติศาสตร์ของกลุ่มคนในพื้นที่ ได้ต่อสู้กับระบบธรรมชาติ และเป็นเรื่องที่ยากมากในการคาดหวังว่าในปีหนึ่งของระบบการผลิตในพื้นที่แปลงปลูกของตนเองจะสามารถเก็บเกี่ยวผลผลิต หรือมีความขาดแคลนอาหารอย่างไร นั้นเป็นชะตากรรมของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำชี ดังเช่นพื้นที่วัฒนธรรมบ้านขาวและพระธาตุคำบุ๋ม ที่ต้องต่อสู้กับระบบธรรมชาติเพื่อให้ได้ความปลอดภัยในพื้นที่ของตนเอง

แม้ว่าก่อนหน้านี้คนในพื้นที่ทางวัฒนธรรมบ้านขาวได้เข้าใจสภาพพื้นที่ทำมาหากินของตนเองอย่างดีว่า เป็นพื้นที่ที่มีลักษณะเป็นที่ราบลุ่ม นอกจากบริเวณดอนบ้านซึ่งเป็นพื้นที่ที่ใช้ในการตั้งบ้านเรือนที่อยู่อาศัย ที่มีลักษณะเป็นดอนสูง น้ำท่วมไม่ถึง ยังเป็นที่ลุ่ม พื้นที่รอบๆ อยู่ติดกับลำชีหลง และยังมีหนองน้ำ คือ หนองโพนแท่น หนองคู หนองอีเต่า หนองหัน กุดหวาย กุดปลาคูณ หนองหญ้าแห้ง หนองเหิงเหย ห้วยป่าโพง หนองเปือย จากสาเหตุดังกล่าวทำให้ของคนในพื้นที่วัฒนธรรมบ้านขาวเรียกตนเองว่า “บ้านท่ง(ทุ่ง)”⁵⁸ จากลักษณะพื้นที่ดังกล่าวข้างต้น ทำให้ มีน้ำท่วมตื้น(บ่อ) แต่ก็บก(ลด)เร็ว ข้าวบ่ทันตายข้าว(ข้าวไม่ทันตาย) บ่คือทุกมือนี่(ไม่เหมือนทุกวันนี้) ที่เฮ็ด(ทำ)ฝายเฮ็ด(ทำ)เขื่อนกันหลาย (น้ำ)บ่มีปล่องลง(ไม่มีทางลง) ท่วมโดน(นาน)เป็นเดือน ข้าวบ่(ไม่)ได้เกี่ยวจักตัน(สักตัน)”⁵⁹

อย่างไรก็ตามผลที่เกิดขึ้น ได้ทำให้คนส่วนหนึ่งได้อพยพหนีออกจากพื้นที่ เนื่องจากไม่สามารถปรับตัวเข้ากับระบบธรรมชาติได้ คือ “ น้ำท่วมหลาย(บ่อ) ย้ายไปบ้านหนองแปง ไปทางเกวียน 4 เล่ม ผู้ไปนำกันมี(คนที่ไปด้วยกัน) นายดาว พกษชาติ (น้องชายแม่) นายหวาย พันธัง(ลูกเขย) นายไม้ พกษชาติ (น้องชายแม่) เข้าดงหมาหิว เอาเสื่อสาด หมอนมุ้ง ตอนนั้นอายุได้ 7 ปี พ่อแม่พาไปอยู่อำเภอบัจะ ไปอยู่พี่ได้ 11 เดือน เกิดแห้งเกิดแล้งบ่ได้เฮ็ดนาเลยกลับคืนมา”⁶⁰ และส่งผลให้เกิดการอพยพออกไปจากพื้นที่ “ หว่าง(ระหว่าง)ปี 2490 ถึงปี 2492 คนบ้านขาวย้ายบ้านหนีไปหลาย มีพ่อใหญ่ทองนาค แม่ใหญ่สะอาด ไปอยู่บ้านนาขาม น้ำท่วมข้าว อืดอยาก(อดอยาก) เพิ่นก็เลยไปอยู่บ้านนี้ ข้าวก็ดี นาก็ดี”⁶¹ ดังเช่นการอพยพที่เกิดขึ้นไปอยู่บ้านนาขามว่า ยายย้ายมาอยู่ที่นี่แต่ปี 2524 ยายมาเฮ็ดนาอยู่พี่(มาทำนาอยู่ที่นี้) อยู่พี่น้ำมันท่วมตื้น(อยู่ที่นี้ น้ำท่วมบ่อ)”⁶²

ปัญหาการปรับตัวของพื้นที่วัฒนธรรมพระธาตุคำบุ๋กก็ไม่มีแตกต่างมากนัก แต่สภาพพื้นที่การทำมาหากิน ได้เอื้ออำนวยในการปรับตัวเองได้ดีกว่าพื้นที่วัฒนธรรมบ้านขาวกล่าวคือ **“ผู้เฒ่าบอกให้ฟังว่า บ้านเรานั้นเขามาอยู่เพราะว่าแม่น้ำท่วมบ้านยาก อยู่ตามดงดอนก็มีมันเผือก กลอยเต็มไปหมด มันอยู่ปากชีทางโน้น แต่กลอยหลายอยู่ปากเรา แต่คราวมาสร้างบ้านแปลงเอือน(ตั้งแต่มาตั้งบ้าน) ชาวสวนชาวนา(สร้างสวนสร้างนา) ก็ได้กินกลอยสอย(กิน)มันไปก่อน บางทีปีใดน้ำท่วมก็ต้องกลับมาหนึ่งกลอยกินคือเก่า(เหมือนเดิม) เขาเลยเรียกว่าบ้านดอนกลอย”**⁶³ นั้นเป็นการเลือกพื้นที่ในความหมายที่ตนสามารถปรับตัวให้เข้ากับระบบพื้นที่ได้โดยสะดวกนั้น เป็นความคิดของคนบ้านดอนกลอยในช่วงเวลาของตั้งถิ่นฐาน ซึ่งบ่งบอกมาในความหมายของคำว่า บ้านดอนกลอย แสดงให้เห็นถึงการเลือกและให้ความหมายในสิ่งที่คิดว่าเป็นสิ่งสำคัญของพื้นที่ มีภูมิประเทศที่สูงน้ำท่วมหมู่บ้านยาก และป่าที่มีมันกลอยอยู่สมบูรณ์ ซึ่งเป็นคลังอาหารหลักในช่วงตั้งถิ่นฐานแรกๆ และเป็นอาหารสำรองสำหรับคนในพื้นที่เมื่อเกิดภัยธรรมชาติขึ้น

การปรับตัวเข้ากับสภาพพื้นที่ทำกินหลายๆ ครั้งของคนในพื้นที่ต่างได้ประสบชะตากรรมต่อตนเอง บ้างก็ประสบความสำเร็จและบ้างก็ประสบความล้มเหลวในการประกันกิจกรรมชีวิตความเป็นอยู่ โดยเคลื่อนย้ายตนเองไปตามพื้นที่การประกอบกิจกรรมที่ตนเองมีความรู้สึกว่าจะสะดวกสบายหรืออ่อนหล้าดังเช่น การปรับตัวเองไปตามพื้นที่ของกลุ่มคนในพื้นที่ซึ่งโนนบกเกลือ เป็นต้น

เวลา	เหตุการณ์	คน
พ.ศ.2324	การย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐาน การเลือกดอนกลอย	เฒ่าเฮอะและเครือญาติ
พ.ศ.2439	การขยายตัวมาบริเวณบ้านโนนหัน ใช้พื้นที่ยอดชี	บรรพบุรุษของคนช่งโนนบกเกลือ
พ.ศ.2445	ความพยายามไปใช้บริเวณเหล่าเสือ พยายามใช้พื้นที่แถบน้ำยัง	บรรพบุรุษของคนช่งโนนบกเกลือ
พ.ศ.2472	การขยายตัวมาสร้างบ้านนอก ใช้หนองหว่า,หนองผือริมยังทำนา	เฒ่าสังกาและเครือญาติ
พ.ศ.2480	การไปทำนาที่ภาคกลาง หรือย้ายไปที่อื่นๆ	คนช่งโนนบกเกลือ เช่นนายพัน กองคำ นายลี กองคำ
พ.ศ.2493	การอพยพไป บ้านถาวร อ.ละหานทราย จ.บุรีรัมย์ บุกเบิกป่าเป็นไร่นา	คนช่งโนนบกเกลือ และช่งอื่นบางส่วน

ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นชี้ให้เห็นว่า คนกลุ่มหนึ่งในพื้นที่ไม่สามารถปรับตนเองเข้ากับสภาพพื้นที่ทำกินได้ ตลอดทั้งปัญหาการปรับตัว จำเป็นต้องปรับกิจกรรมในชีวิต และการยังชีพของตนเอง ซึ่งมีผลทั้งในแง่ของการใช้แรงงานตนเองเพื่อจะได้มาซึ่งอาหารและการรวมกลุ่มกันเป็นองค์กร เพื่อระดมการประกันแรงงานต่อการแสวงหาอาหาร ในขณะที่หากไม่สามารถสร้างความชอบกันได้ มีผลทำให้ต้องไปตั้งถิ่นฐานขึ้นมาใหม่ ดังเช่น**ความพยายามในการอพยพย้ายถิ่นของคนชนบทในบักเกิลีนั้น เป็นการตอกย้ำอย่างยิ่งที่แสดงให้เห็นถึงธรรมชาติจะบีบบังคับและคัดเลือกลักษณะนิสัยของคนในพื้นที่นั้น ๆ** และเป็นเหตุเป็นผลที่ว่า การคัดเลือกความเป็นคนชนเดียวกัน ไทยเดียวกัน ตามพื้นที่อาศัยอยู่นั้นไม่ใช่เรื่องบังเอิญ แต่เป็นเพราะ **“คนในความหมายของตนเองได้เลือกชนิดของคนที่ดินตนเองชอบและอยากอยู่อาศัย”** การบังคับหรือการคัดเลือกพื้นที่ตนเองอาศัยอยู่ ตามชุม ได้สร้างความสัมพันธ์ในเครือข่ายทางสังคม และตลอดทั้งอยู่ในกรอบของวัฒนธรรมที่เคยชิน ประเพณีของภาษาและความเชื่อทางศาสนา ของกลุ่ม(ชน)ของตนขึ้นมา

ดังนั้นความสามารถในการปรับตัวของตนเอง หรือกลุ่มของตนเอง เป็นเรื่องของความเป็นความตาย ถ้าไทเฮาหรือผีตัวเดียวกันไม่สามารถทำได้ ก็ต้องอพยพออกไป ซึ่งเหตุการณ์ต่าง ๆ เหล่านี้ได้เกิดขึ้นในพื้นที่ทางวัฒนธรรมทั้งสอง การปรับตัวเข้าสู่ระบบพื้นที่ทำกิน เป็นเรื่องที่มีความสำคัญอย่างมากสำหรับการอยู่รอดของตนเอง และเป็นการสร้างรูปแบบความสามารถของกิจกรรม เพื่อนำมาสู่ชัยชนะอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เพราะนั่นหมายถึงความต่อเนื่องของวัฒนธรรมในสังคมตนเอง **ดังเช่นคนบ้านทุ่งที่อาศัยอยู่ในแถบซีหลง สิ่งเราเห็นนั้นไม่ใช่ความหมายของคนที่อยู่อาศัยไปวัน ๆ แต่เป็นความหมายที่ว่า พวกเขาต้องสามารถครอบครองและได้รับชัยชนะต่อธรรมชาติในพื้นที่ด้วย** และเป็นสาเหตุการเกิดขึ้นมาของความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ กลายเป็นศูนย์กลางในสำนึกร่วมของกลุ่มคนในพื้นที่ทางวัฒนธรรม ที่มีกลไกของการปกป้องผีตัวเดียวกันและไทเฮา ได้ส่งไปในทิศทางที่ชี้ให้เห็นว่าภัยอันตรายที่สำคัญ คือจากระบบภัยธรรมชาติที่เข้ามา ในแต่ละปีของการผลิตจากสภาพในอดีตว่า

❖ คนในพื้นที่วัฒนธรรมบ้านขาว สามารถปรับตัวเพื่อเอาตัวรอดจากสภาพดังกล่าวได้ โดยเบื้องต้นได้เลือกพื้นที่สำหรับการทำนาเป็นที่ดอน และเลือกที่จะทำนาในที่ดอน ไกลบ้านว่า **แต่ก็(ก่อน)แถวนี้เป็นนาดอนเหม็ด(หมด)**⁶⁴ และพันธุ์ข้าวที่ใช้ในพื้นที่นั้น ก็จะใช้ให้เหมาะสมกับสภาพของพื้นที่ คือ พันธุ์ข้าวที่ใช้ต้องมีอายุในการเก็บเกี่ยวที่สั้น คือสามารถเก็บเกี่ยวก่อนฤดูน้ำหลาก ดังนั้นคนในพื้นที่จึงคัดเลือกพันธุ์ข้าวที่ใช้ใน กิจกรรมการทำนา คือ **ข้าวอินฮี ข้าวบักเขือ ข้าวอีปุมอีป้อมข้าวขี้ตม ข้าวตอบบุญมา**^{*} ซึ่งเป็นพันธุ์ข้าวพื้นเมือง ที่

* ข้าวตอบบุญมา เป็นพันธุ์ข้าวที่มีอายุสั้น ข้าวอินฮีเม็ดเล็ก ข้าวอีปุมอีป้อมเม็ดใหญ่ เป็นข้าวเหนียว ข้าวขี้ตมจะมันกว่าข้าวอื่น ข้าวบักเขือ เวลาสุกจะมีสีเหลืองมากกว่าพันธุ์อื่น เป็นข้าวเหนียว เวลาปลูกข้าวก็ผสมกันเลย

มีลักษณะเฉพาะที่สำคัญ คือ มีอายุสั้น และต้องปลูกในที่ดอน หากปลูกในที่ลุ่มจะได้เกี่ยวข้าวน้ำ (ถ้าน้ำมากนำท่วมในนา)⁶⁵ โดยได้อธิบายถึงการตัดสินใจในพฤติกรรมเช่นนี้ว่า **ปลูกข้าวครั้งแรก คือข้าวอินทรีย์ เหมือนข้าวธรรมดา แต่ข้าวที่อายุสั้นที่สุดคือข้าวดอก ข้าวดอกปลูกนา ดอนได้กินเร็ว ข้าวปั้นแก้วทนน้ำ เวลานั้นน้ำจะลดยน้ำ น้ำขึ้นสูงจะลดยขึ้นสูง หยัด(ยึด) เหมือนสายบัว ทุกวันนี้ไม่มีแล้ว**⁶⁶

❖ สอดคล้องกับพื้นที่วัฒนธรรมพระธาตุคำบุ่ที่พบว่า“ชีวิตคนบ้านเฮามันฝากไว้กับฝนกับฟ้า ปีใดฝนก็กินปลา กินกลอย ปีใดน้ำน้อยก็กินกลอยกินปลา น้ำพอดีถึงจะมีข้าวขึ้น เล้า พ่อแม่เพิ่นเลือกที่น้ำไม่ถึงบ้าน แต่นานนั้นมันคนละอย่าง เพราะว่าบ้านเฮาเวลาคนหลายแล้ว นานหนองมันไม่พอทำ เลยต้องไปทำนาตามปีใดฝนดีก็งามหลาย บ้านเฮาเลยต้องรับน้ำฟ้านำฝน เลยพากันอยากออกใจร้อนหน่อยๆ เด็กบ้านอื่นเขาก็ล้อกันว่าบ้านใหญ่กินไก่ปลอกขน(ไม่ถอนขน) ก็อาจเป็นเพราะนิสัยร้อนนี้แหละ คนที่ทำอะไรไม่ทันบ้านทันเมืองก็จะไม่มีพอกปากพอท้อง คนเขาก็ถูก และถือว่าเกียจคร้าน เครื่องไม้เครื่องมือก็ไม่มีเหมือนทุกวันนี้ ก็พี่น้องบ้านหนึ่งเมืองเดียวกันนั้นละดูแลกันไป อันใดบ่ตีบงามผู้เฒ่าผู้แก่ก็จะบอกสอนเด็กน้อยก็ต้องเชื่อฟัง เพราะเพิ่นเกิดมาก่อนได้รู้ได้เห็นมาก่อน ถ้าเชื่อแล้วก็อยู่เย็นเป็นสุข”⁶⁷

คือสาเหตุที่สำคัญมากกว่า ได้สร้างความอ่อนแอให้เกิดขึ้นมาแก่พื้นที่ทางวัฒนธรรมทั้ง 2 ไม่สามารถปกป้องตนเองได้จากภายนอก ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการต่อรองหรือ หลีกเลียงจากการถูกบังคับ ดังเช่นในเหตุการณ์ ของการเสียเงินค่าหัว ซึ่งเกิดขึ้นเหมือนกันในทั้ง 2 พื้นที่ โดยได้เผชิญชะตากรรมที่ยากลำบากช่วงนั้นว่า **“เรื่องการเสียหัว มาหารุ่นผม 2 บาท 2490-2491 รุ่นผมมันเป็นรุ่นสุดท้าย”**⁶⁸ ตอนเสียหัวคนก็ลำบาก แต่ก่อนไม่มีเงินเสียหัว เพิ่นให้ไปขุดบึงพลายชัยที่ร้อยเอ็ด บ้านเราไปหลายคน อีพ่อเพิ่นเป็นผู้ใหญ่บ้าน(พ่อของผู้ให้สัมภาษณ์เป็นผู้ใหญ่)ได้จ่ายค่าเสียหัวให้หมู่เพิ่น(เพื่อนของพ่อ) และได้นามาจนถึงทุกวันนี้ 27 ไร่ เสียหัวให้ 4 บาทได้น้ำ 27 ไร่ เสียหัวให้เพิ่นมา รุ่นผม 2 บาท เงินรัชชูประการ เพิ่นว่า ก็ พอมีให้เสียหัวถ้าใครไม่มีเงินให้ก็ขายไร่ขายนาไป ต่อมาก็ขายวัวขายควาย” ซึ่งได้สอดคล้องกับคำบอกเล่าของพ่อใหญ่บัว โพธิจักรที่ได้บรรยายถึงประสบการณ์ดังกล่าวว่า **“ค่าเสียหัว เขาเอิ้น(เรียก)เงิน รัชชูประการ คั้นผู้หญิง(คน)เสีย 4 บาท 2 บาท ปีจ้งหนึ่ง 4 บาทคั้นอายุพอเสีย เขาไล่ไปเสียโลด (อายุ 20 ปี) คนโบราณมันมีอยู่คนสักเลข เขาเอาให้เบิ่ง มันหมายไว้ชื่อ ๗ดอก(แสดงเครื่องหมาย) เพื่อกว่าเวลาเขาถามมันว่ามันได้เป็นอันนั้นอันนี้ ได้เสียค่าอันนั้นค่าอันนี้ (เมื่อเขาถามว่าเขาได้เป็นอะไรบ้าง ได้เสียค่านั้นค่านั้น)เอาไปเสียเขาจะมีหนังสือออกให้ เงินตะกั่วแพง(เงินเมื่อก่อนแพง) ผู้บ่มีเงินกะขายควายกะขายจัว(ใครไม่มีเงินก็ขายควายขายจัว) จัวควายมันบ่แพง(วัวควายมันไม่แพง) จัวคู่หนึ่งแพงที่สุดงามที่สุด ถึง 20 บาท 5 ตำลึง คั้นถ้าจะหาเงินไปเสีย พ่อใหญ่เอาจากเงินนี้มูลมั่ง(สมบัติของพ่อแม่)นำพ่อนำแม่ เพิ่น หามาได้เอาไปขายให้มันพอเสียค่าหัว แล้วแต่สิหามาขายได้ มันเป็นของเก่า ฮาจ้งหนึ่งขายผ้าไหมขึ้นเสื้อ ผ้าหมี เขาเอิ้นขึ้นหมี ขึ้นไหม บ่มีกะต้องหาไปเสีย(ไม่มีก็ไม่ต้องหาไปเสีย) มันจำเป็น ถ้าบ่(ไม่)มีเขาก็ปรับแสง(ยิง)ลำบากเข้าไปเรื่อย เขาเอาไปทำโทษไปทำงานให้แล้ว”**⁶⁹

และได้สร้างปัญหาอย่างมากจากการถูกบังคับของการได้มาทรัพยากรโดยรัฐว่า “เงินเสียหัว 2 บาทเอาไฮเอานา(เอาไร่เอานา)ไปจำ บ่มีเงินเสียหัว ได้จำไฮอานา เงินเสียหัวกะบ่มี ผู้เขาเว้าโบราณว่าเสียหัว บาทนี้กะ 4 บาท 2 บาทเขาเปลี่ยนการปกครองใหม่ พ.ศ. 75 ยังเสียหัวอยู่ แล้วตะกี้ ตอนเสียหัวลำบากมันบ่มีแล้วเงินค้ำมันบ่มี ไปหาปู่หาปาลามาได้กะบ่ได้ขาย แต่กะบ่ได้ซื้อบ่ได้ขายมีแต่ขอกันกิน มีประวัติการอยู่ว่าเงินเสียหัว มีแหล้วเอานาไปจำ พ่อใหญ่บ้านฟื้นมาเว้า ผู้ใดบ่ทันไปเสียหัวไปเสีย ครั้นเกินกำหนดฟื้นสิปรับ บาทนี้บ่มี บังคับก็เลยได้เอาไฮเอานาไปจำ มีคนบ้านเขาไปขุดบึงผลาญชัยเมืองร้อยเอ็ดพ้นแล้ว สมัยหว่างฮั้นพ่อใหญ่ยังบ่ทันใหญ่ดอก ยังบ่ทันพอเขากะบ่ใช้ อายุ 20ปีฟื้น(ผู้เป็นพ่อตาของผู้ให้สัมภาษณ์)กะเล่าให้ฟังสมัยพ่อตาพ่อใหญ่ฟื้นไปขุด แต่ก็เอาเคื่องมันถักเอ็ดแหล่ง(เครื่องมือ) ไม่เป็นลืบยาวๆ เอ็ดเป็นแหล่งขึ้นมาเอ็ดเป็นคัน 2 คันหาม 4 คน ขุดใส่ฮั้นเข้ากัน บ่มีบุงก็คือซูกมือนี่⁷⁰

รูปภาพที่8ในอดีตของการเกณฑ์แรงงาน ไปขุดบึงผลาญชัยของคนบ้านขาวจากรัฐ

ประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นมาของกลุ่มน้ำชี(หลง) เป็นการต่อสู้กับระบบชนชาติ เป็นของการปรับตัวเพื่อเอาตัวรอด ซึ่งเป็นชะตากรรมของคนในกลุ่มน้ำชี ที่มีความคล้ายคลึงกัน และมีความแตกต่างกันในรูปแบบอย่างเห็นได้ชัด(การมีระบบเครือข่ายของตนเอง การจัดตั้งองค์กรของตนเองขึ้นมา) แต่ความสำคัญตรงนี้ ได้ชี้ให้เห็นว่าในจิตสำนึกของคนในพื้นที่ทางวัฒนธรรมนั้นไม่มีศัตรูจากท้องถิ่นอื่น ๆ อย่างชัดเจน

นั่นเป็นความหมายที่ว่าคนในพื้นที่ ไม่ได้มีการเตรียม การปกป้องตนเองในเรื่องของการใช้กำลัง จากการถูกบังคับทางการเมือง แต่เป็นเรื่องของการเตรียมกลไกในการปกป้องตนเองเป็นสำคัญในกิจกรรมที่มาเกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตและการยังชีพเป็นหลักมากกว่า แน่หน่อนว่าการเกิดขึ้นมาของพลัษรรมชาติที่ไร้กำกับเกิดขึ้นมาเกือบทุกๆปี จากภาวะการณ์ทำให้คนในพื้นที่ต่างดิ้นรนในการแสวงหาแหล่งที่มา ในการประกันการยังชีพ ได้ส่งผลต่อ

ระบบพื้นที่ทำกินแก่ตนเอง ดังเช่นการสะท้อนออกมาจากจิตสำนึกในการปรับตัวที่ลำบากของพื้นที่ทำกิน เพื่อการประกันการบริโภคอาหารของพื้นที่ทางวัฒนธรรมบ้านขวาว คนบ้านสะท้อนได้แก้ไขปัญหาต่างๆ เหล่านี้คือ " ไม่มีข้าว แต่ปลาเยอะ อยู่ได้ด้วยเอาปลาไปแลกข้าวทางโคกที่น้ำไม่ท่วม"⁷¹ เช่นกัน ธรรมชาติของคนบ้านขวาว บ้านนี้มีลักษณะแตกต่างจากบ้านอื่นตรงที่ ทอผ้าเก่งกว่าบ้านหมู ยามแล้ง ยามน้ำท่วมก็เอาผ้าแพร ไปแลกข้าวบ้านอื่น ทางโคกทางดง⁷² หรือคนบ้านทรายมูล หาปลา เอาปลาแตกปลาอย่าง คราวละ 9-10 ปี ยามแล้งปลูก บักแตง ปลูกบักพริก ปลูกบักเขือ เอาไปแลกข้าวมากิน บ้านทรายมูลเป็นบ้านที่ปลาหลายเป็นหม่องซีหลง น้ำยังมาท่วม(รวม)กัน⁷³ (ดูแผนที่ 7 ประกอบ)

ดังนั้นการปรับตัวเองของกิจกรรมในชีวิตและการยังชีพของกลุ่มคนตามพื้นที่ทางวัฒนธรรมท่ามกลางความยุ่งยาก ได้สร้างกิจกรรมการประกันอาหารต่อกลุ่มคนในพื้นที่ที่เป็นไปได้ และในขณะเดียวกันได้จัดตั้งระบบองค์กรในสังคมขึ้นมา เพื่อแก้ไขปัญหาทางวัตถุและจิตใจในการตอบสนองต่อการบริโภคของกลุ่มคนในพื้นที่เป็นสำคัญ และแสดงให้เห็นแหล่งที่มาของการเคลื่อนไหวภายใน และการกระทำของระบบสังคมภายในพื้นที่ทางวัฒนธรรม การปรับตัวได้สร้างรูปแบบของวัฒนธรรมตนเองขึ้นมา กลายเป็นเครื่องมือ สำหรับการช่วยเหลือเพื่อให้ผีตัวเดียวกันและไทเฮาสามารถปรับตัวสู่ภารกิจที่ได้เรียกร้องในการดำรงอยู่ของกลุ่มและความเป็นครอบครัวให้ลุล่วง และเป็นธรรมชาติของคุณสมบัติทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นมาจากกายภาพทางธรรมชาติ โครงสร้างของสังคมและที่สำคัญธรรมชาติการปรับตัวด้านจิตวิทยาของกลุ่มคนในพื้นที่ ด้านหนึ่ง

สิ่งที่เกิดขึ้นแสดงให้เห็นถึงกำลังภายในและกำลังใจของความเป็น "เรา" อย่างมากในการสร้างความสุขของประเพณีจิตสำนึกของพื้นที่ทางวัฒนธรรมทั้ง 2 และกลายเป็นความสามารถของกิจกรรมของกลุ่มคนในพื้นที่ ได้ผลิตเส้นทางชีวิตของตนเองขึ้นมา โดยได้ปรับยุทธศาสตร์ของตนเองอยู่ตลอดเวลา ซึ่งมีแหล่งที่มาจากระบบองค์กรสังคมตนเองที่ผลิตเส้นทางชีวิตในรูปแบบจริยธรรมของการอยู่รอดร่วมกันของกลุ่มที่ดำเนินมาจนถึงปัจจุบัน

ความสามารถในกิจกรรมของคนในพื้นที่ทางวัฒนธรรม

ประวัติศาสตร์ความสามารถในกิจกรรมของกลุ่มคนในพื้นที่ทางวัฒนธรรมในยุคการพึ่งพาสายน้ำและท้องนา คือความสามารถของการปรับตัวในรูปแบบพฤติกรรมของคนในพื้นที่ ซึ่งได้ส่งผ่านจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่งในกระบวนการขัดเกลาทางสังคมดังกล่าว มีความสัมพันธ์โดยตรงกับกระบวนการยังชีพ หมายถึงการปรับตัวของไทเฮาและผีตัวเดียวกันกับระบบพื้นที่ทำมาหากิน ต่อการตอบสนองการใช้และการบริโภคทรัพยากรของคนในพื้นที่เป็นสำคัญ

พื้นฐานของการปรับตัวที่เกิดขึ้นมาจากพฤติกรรมของคนในพื้นที่ที่มีความสัมพันธ์กับศักยภาพของการใช้แรงงานและกำลังใจของการได้อาหารจากระบบพื้นที่ทำมาหากิน กลายเป็นการสร้างยุทธศาสตร์ของคนในพื้นที่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในรูปแบบ

ของการประกันอาหารแก่สมาชิกในพื้นที่ทางวัฒนธรรมของตนเอง นโยบายได้กลายเป็นยุทธศาสตร์ในการครอบครองการแสวงหาอาหารที่สอดคล้องกับมุมมองทางวัฒนธรรม คือให้ความสำคัญในกลไกการ ปกป้องและรูปแบบของพลังความดี ดังเช่น รูปแบบวิถีชีวิตของการอุปถัมภ์ของคนในพื้นที่วัฒนธรรมบ้านขาวว่า “คนโบราณบ่(ไม่)เคยแข่งขันกัน ต่างคนต่างหาได้หน่อย(น้อย)กะเอาหน่อยได้หลาย(มาก)กะเอามาหลาย แล้วขอกันกินก็ได้ คนตั้งแต่ก่อนบ่(ไม่)ได้ซื้อบ่(ไม่)ได้หากัน นาคั้ง(บางครั้ง)ได้หลายกะแบ่งกันแจกพี่แจกน้องให้ได้อยู่ได้กินนากัน(แบ่งกันแจกกันให้พี่น้องได้อยู่กิน อยู่รอดร่วมกัน)”⁷⁴ หรือคนในพื้นที่วัฒนธรรมพระธาตุคำบุ “เป็นบ้านเดียวกัน แต่อยู่แยกกัน ก็ไม่ไกลเท่าไร แต่ละซ่งก็เป็นพี่น้องกันไปอยู่ด้วยกัน เพราะออกมาสาวเอานาใกล้กัน เลยช่วยกันสร้างบ้าน กันรั้ว เป็นพวกไทเดียวกันมันเลยสนิทกันกว่าพวกบ้านเดียวกันที่อยู่อื่น เพราะมันได้ส่งข้าวส่งน้ำ ดูแลทุกข์สุขกัน”⁷⁵

อย่างไรก็ตามประสิทธิภาพที่เกิดขึ้น สำหรับการประกันการยังชีพและการดำเนินกิจกรรมในชีวิตของกลุ่มคนในพื้นที่ทางวัฒนธรรม ขึ้นอยู่กับยุทธศาสตร์ในการจัดตั้งระบบองค์กรของสังคมตนเองเป็นสำคัญ คือคนในพื้นที่วัฒนธรรมบ้านท่งเห็นความสามารถของตนเองในการยังชีพและการดำเนินกิจกรรมในชีวิตบนพื้นฐานของความได้เปรียบของการใช้แรงงานร่วมกันต่อการจัดการใช้ระบบพื้นที่ทำมาหากิน โดยการจับปลาหรือปลุกยาสูบ มอน ผักมากกว่าการปลูกข้าว ดังนั้นความสามารถของการปรับตัวในกิจกรรมเพื่อเข้าสู่ระบบพื้นที่ทำมาหากินกลายเป็นเส้นทางชีวิตของตนเอง

❖ ในพื้นที่วัฒนธรรมบ้านขาวได้สร้างวัฒนธรรมขึ้นมาจนกลายเป็นค่านิยมในการบรรลุนโยบายการปรับตัวในการยังชีพคือ พฤติกรรมของคนในพื้นที่ได้เล่าว่า “พ่อผมบ่กินลาบจัวแต่ก็คั้นบ่กินเนื้อดิบซ้ำ กินปลาปลาหลาย ได้ปลากะอามาเอ็ดปลาแดก เพื่อไว้ไปแลกข้าวทางดง ทางกุดชุม ยโสธร บ้านคำแดงนาคำ ที่น้ำเขาบ่(ไม่)ท่วมข้าวไปแต่พ่อแต่แม่(ไปตั้งแต่พ่อแต่แม่) ไปแลกกันกิน เลี้ยงกันไปเลี้ยงกันมา เรี่ยไรกันกิน บ้านเฮาคณแก่นบ้านใหญ่เพราะว่าปลาหลาย(คนมาอยู่มากเพราะปลามาก)หลายเท่าซูกมือแล้วหนองปลาหม่นหลาย 5 หนอง 6 หนอง 7 หนอง หนองใหญ่ๆ แต่ก็ทำนากะบ่มีการขายข้าว บ่มีไผ่ซื้อ เอ็ดกินกันซื้อๆ คั้นใครไม่มีข้าวมีบ่มีปลากะไปแลกข้าวกันกิน แบ่งกันกินเปลี่ยนกันกิน ไปหาข้าฝ่ายทางดงทางโคกได้ปลาแดกปลาร้า ปลาอย่างกะพาไปหาแลกข้าวเอามากิน”⁷⁶ กลายเป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นมาในชีวิตประจำวันคือ “ปลามีจับกันหลาย ดึกแห่ ดึกช่อน ไปจับกันหลายอยู่ ไปทางซีหลงได้บ้านทรายมูลหมอนั้นปลาหลาย ปลาบ้านเฮากะเอาไปแลกอยู่ปลาเอียบปลาแดก”⁷⁷

ในขณะที่สภาพแวดล้อมดังกล่าว เป็นตัวกำกับความสามารถของกิจกรรมในการยังชีพและกิจกรรมในชีวิตของแต่ละครอบครัวในพื้นที่ต่างเผชิญปัญหาาร่วมกันในเรื่องต่างๆ จากลักษณะของพื้นที่วัฒนธรรมบ้านขาวที่มีธรรมชาติที่เป็นตัวไร้กำกับได้ควบคุมการปรับตัวในกิจกรรมเพื่อการยังชีพ ในอดีตคนในพื้นที่ได้ใช้รูปแบบที่หลากหลายเพื่อเอาตัวรอดสำหรับตนเอง ครอบครัวและกลุ่ม ได้สร้างเส้นทางชีวิตในการเอาตัวรอดของตนเองขึ้นมา ดังเห็นจาก

การเล่าถึงชะตากรรมในเรื่องดังกล่าวว่า “อยู่บ้านฮิดข้าวฮิดน้ำน้ำท่วมตู้ ข้าวกินเฮ็ดแล้วบ่ได้เกี่ยว บ้านเฮาอยู่กลางเกาะ เป็นบ้านท่ง สมัยก่อนพ่อแม่ไปหาข้าว ไปกับเกียนมีงัวไปหาฟุ้งกัน ไปหาข้าวไปหาอำเภอเวง บ้านผุไท บ้านบุง อีเลิศ ทางอำเภอบัวขาว บ้านเขาน้ำบ่ท่วม ไปไปหา ข้าวยามแล้งไปหาข้าว เที้ยว 15 คื่น นอนไปเรื่อย หว่างเสลภูมิ นอนตามท่ง เกวียนล้อมรอบ เอาวัวไว้กลาง เอาเกวียนล้อม คนนอนใต้เกวียน เฮ็ดเป็นคอก”⁷⁸

ทำให้คนในพื้นที่สร้างเส้นทางชีวิตของตนเองขึ้นมาต่อการเอาชนะระบบธรรมชาติว่า “คนแต่โบราณตั้งแต่สมัยนั้นมานี้ ว่ามันลิขิตบ่แม่นหยั่ง น้ำท่วมมันก็ได้เฮ็ดอยู่หา เฮ็ดแล้วน้ำก็ท่วม แล้วกะบ่มีแนวสิไปหาข้าวมากิน กะทอดผ้าแพรไว้ผ้าไหมผ้าสรง ผ้ายาว ผ้าโพลเฮ็ดไว้ เอาไปแลกเขาทางดงทางภูเพิ่น ทางเขาน้ำบ่ท่วม ของที่เอาไปแลก กะมีผ้ามีแพรหยั่งนี้แล้วอยู่บ้านเฮานี้แล้ว ปลาที่มีอยู่ครันหาปลาได้ก็เอามาขึ้นไป ส่วนสำคัญอีหลีก็แม่นผ้าแผ่นผ้าแพรนี้แล้ว ครันปูปลาปลาแดก ปลาไร่ ครันมันมีกะเอาไปแต่ก่อนเป็นผ้าไหม แต่ก็ขึ้นไปทางบ้านเขื่องเก่าเขื่องใหม่ ผ้าสรงไหมแล้วที่เอาไปแลกเพิ่น”⁷⁹

เราได้เห็นการเคลื่อนไหวภายในสังคมผีตัวเดียวกันว่า เป็นการปรับตัวจากความจำเป็นเพื่อต้องการยังชีพ แน่แน่นอนว่าประสบความสำเร็จในการปรับตัว แม้จะถูกพลังที่ไร้จัดตั้งจากระบบธรรมชาติมีอิทธิพลต่อกิจกรรมชีวิต อย่างไรก็ตามกระบวนการปรับตัวที่เกิดขึ้นมาบ่อยครั้ง ได้กลายเป็นข้อมูลในการสะสมประสบการณ์ของตนเองขึ้นมา ใช้เป็นตัวตัดสินใจในช่วงที่เผชิญปัญหาภัยธรรมชาติที่เกิดขึ้น เป็นการจับปลาขึ้นมาแทน นำมาแลกเปลี่ยนหรือนำไปถนอมอาหาร เพื่อการแลกเปลี่ยนกับพื้นที่อื่นที่ตนเองจำเป็น เช่นเอามาใช้ในช่วงของการขาดแคลนข้าวเหนียวของตนเองว่า “ปีใดปีใดกะหาข้าวยาก หาข้าวซุกปี พอได้กินอยู่ ข้าวกะหาากิน ปลากระหาากิน ไปหาข้าวฝ่ายทางดงทางโคก ได้ปลาแดกปลาไร่ ปลาอย่างพาไปหาแลกข้าว หาไป 2 คื่น 3 คื่น หาบกระตักกันไป”⁸⁰ ดังนั้นกิจกรรมการจับปลาจึงเป็นกิจกรรมในการเอาตัวรอดรูปแบบหนึ่งที่สำคัญ ซึ่งคนในพื้นที่วัฒนธรรมบ้านขาวให้ความสำคัญ จากเหตุการณ์นี้ได้ทำให้เห็นว่ากิจกรรมการจับปลา ถือเป็นวิธีการเอาตัวรอด เป็นทุนสำรองในพื้นที่ ทำให้คนในพื้นที่มีชีวิตรอดได้ท่ามกลางวิกฤติการณ์ ซึ่งเกิดจากระบบธรรมชาติที่ไร้การกำกับต่อพื้นที่

❖ ในขณะที่พื้นที่พระธาตุดอนคำบุญจิตสำนึกของคนรุ่นในอดีตได้ยืนยันว่าอยู่ได้ก็เพราะเรา “หาปลาบ่ได้ขึ้นจากน้ำ ปีน้น้ำท่วมหลาย พ่อแม่มีแต่นาตามบ่มีนาทุ่ง ลูกก็หลายข้าวบ่พอกินบางครั้งต้องลักหุงข้าวสุกกิน(อายุไม่ยอมให้คนเห็นว่าไม่มีข้าวเหนียวกิน) พวกลูกผู้ชายที่พ่อแม่พออาศัยกินแรงได้ก็ต้องหาปลามาให้พวกพี่สาวน้องสาวมาเอือบ(หมัก)ไว้ พวกเอื้อยอ้ายที่ใหญ่หน่อย ก็หาไปหาข้าวทางบ้านอื่นกับพ่อกับแม่ ตอนนั้นอายุได้เก้าปี บ่ได้ไปหาข้าวแต่ต้องอยู่บ้านหาปลา ต้องลงไปหาทุกวัน พวก